

Жадид

2024-yil 25-oktyabr
№ 44(44)
www.jadid-media.uz

Tilda, fikrda, ishda birlik!

Jadid

adabiy, ilmiy-ma'rifiy va ijtimoiy haftalik gazeta

FORUM

XALQARO MADANIY MEROS HAFTALIGI

O'tgan haftaning 18-oktyabr kuni poytaxtimizdagi O'zbekiston madaniy merosini o'rganish, saqlash va ommalashtirish bo'yicha butunjahon jamiyatni (WOSCU) konferensiya zalida o'z ishini boshlagan Madaniy meros forumi qizg'in davom etmoqda. "Sharq renessansi fenomeni: davlatlar, dinlar va sivilizatsiyalar" mavzusida bo'lib o'tayotgan mazkur xalqaro anjumanda 100 dan ortiq xorijiy olimlar va mutaxassislar, jumladan, xalqaro madaniy tashkilotlar rahbarlari, chet el muzeyleari va kutubxonalarining boshqaruvchilarini qatnashmoqda.

Xalqaro tadbirning ochilish marosimida Yangi O'zbekistonda davlat tonomidan fan, madaniyat, ta'lif sohalari amalga oshirilayotgan islohotlar haqida hikoya qiluvchi hujjati film namoyish etildi. Filmda davlatimiz rahbari tonomidan madaniy merosni o'rganish va saqlash bo'yicha amalga oshirilayotgan islohotlar, shuningdek, ta'lif das-turlarini joriy etish, WOSCU kongresslarini o'tkazish kabi tashabbuslar yoritigan. Quvonarlisi shundaki, bu kabi tashabbuslar O'zbekiston madaniyati va san'atini, tarixini nafaqat xorijiklarga namoyish qilishga, ayni paytda chet ellik hamkorlar bilan tajriba almashtirishga, o'zaro muloqotlarni

jondantirish, do'stlik va hamkorlik rishtalarini mustahkamlashga ham xizmat qiladi. O'tayotgan haftalik Islam sivilizatsiyasi markazi uchun muhim ahamiyatiga ega, — dedi ushbu markaz direktori, Madaniy meros haftaligining muvoqiflashtiruvchisi Firdavs Abduxoliqov. — Chunki tadbir doirasida Markazimiz oldiga qo'lligan maqsad va vazifalar ijrosi amalda namoyish etilib, navbatdagi vazifalar ko'lamni ayon bo'ldi. Ayni paytda ushbu xalqaro anjuman xorijiklari hamkorlar bilan yangi qo'shma loyihalarni ishga tushirish, yurtimizning madaniy merosini saqlash, asrab-avaylash hamda uni o'rganish va ommalashtirish

borasida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Haftalik davomida bo'lib o'tayotgan tadbirlari anjumanning mazmun-mohiyati, uning xalqaro miqyosdagi ahamiyati va ko'laminu yaqqol ko'rsatib turdi. "Sharq Renaissance fenomeni: saltanatlari, dinlar va tamaddunlari", "Islam dini – insonorvarlik, ezgulik, tinchlik va ma'rifatparvarlikka eltuvchi din", "Asrlar xazinalari: O'zbekiston qo'lyozmalar merosi", "Birinchi Renaissance kashfiyotlarining jahon sivilizatsiyasi rivojiga ta'siri", "Temuriylar davriga sayohat", "Islam sivilizatsiyasi markazi va Imam Buxoriy innovatsion muzeyiga global tendensiyalar hamda yangi formatlarni taqdim etish", "Yangi O'zbekistonda madaniyat va san'at sohasidagi islohotlar" kabi turli mavzudagi xalqaro forumlar, simpoziumlar yurtimizda madaniy merosni o'rganish va saqlash bo'yicha amalga oshirilayotgan ishlar ko'larning kengligi hamda mazmunderidjan dalolat beradi.

Anjuman doirasida tashkil etilgan arxeologiya va etnografiya durdonalariga, O'zbekistondagi qo'lyozmalar merosiga, tinchlik, ezgulik va ma'naviy uyg'onish yog'dusi bo'lismish Qur'onga bag'ishlangan hamda Temuriylar tarixi davlat muzeyidagi yangi ko'rgazmalar, Kino san'ati tarixi muzevidagi qiziqarli loyihi taqdimatlari barcha qatnashchilarda yorqin taassurot qoldirdi.

(Davomi 2-sahifada). ➤

TADQIQOT

JADIDLARNING DAVLAT VA HUQUQ HAQIDAGI QARASHLARI

Prezidentimiz ta'kidlaganlaridek: "O'z mohiyat e'tiboriga ko'ra noyob ijtimoiy-siyosiy fenomen bo'lgan jadidlik g'oyasining shakllanishi va taraqqiyotiga doir dunyoning bir qator mamlakatlarida ko'plab tadqiqotlar yaratilgan bo'lsa-da, ushbu harakat namoyandalarining Markaziy Osiyo hududida milliy davlatchilik va mintaqaviy o'ziga xoslikni, fuqarolik jamiyatining rivojlanishiga qo'shgan ulkan hissasini konseptual va tizimli asosda atroficha o'rganish dolzab masala bo'lib qolmoqda".

Akmal SAIDOV,
akademik

Bugungi kunda taraqqiyarvar ajodolarimizning, jumladan jadidlarning ilg'or g'oya va qarashlarini tadqiq etish, ularning milliy davlatchilik va huquq rivoji to'g'risidagi nazariy qarashlari bilan birga amaliy tajribalarini ham o'rganish juda dolzarb ahamiyatiga ega. Jadidlari qonun ustuvorligini ta'minlash asosida demokratik jamiyat qurishga intilganlar. Biz bugun Yangi O'zbekiston va Uchinchili Renaissance bunyod etishda, albatta, jadid allomalarimiz qoldirgan boy huquqiy merosdan kengroq foydalanimiz kerak.

Jadid bobolarimiz zulum va jaholat bulutlari qoplagan Ona Vatanimiz osmonini ma'rifat ziysi bilan munavar etishga, mustabid zanjirlarini parchalab, ozod va obod, inson huquqlari himoyalangan, ta'bir jozi bo'lsa, demokratik huquqiy davlat barpo etishga jiddu jahd qilishgan, desak mubolag'a bo'lmaydi. Ular mustamlakachilarga qarshi mardonavor kurashib, xalq manfaatlari uchun aziz jonlarini fido etishgan.

Mahmudxoja Behbudiying: "Agar bizning hayotimiz hurrariat va xalq baxt-saodati uchun qurbanlik sifatida kerak bo'lsa, biz o'limni ham xursandchilik bilan kutib olamiz!" degan so'zlarida o'z ifodasini topgan jadidlarga xos shiojat va vatanparvarlik in-

son qadri ulug'langan, adolatlari, erkin va obod jamiyat, xalqparvar Yangi O'zbekistonni barpo etishga qaratilgan islohotlarni amalga oshirishda ibrat maktabi bo'lib xizmat qilishi, shubhasiz.

Jadidlarning g'oya va maqsadlari, hayoti va ijodi, ma'rifiy va siyosiy faoliyatini o'rganish borasida adabiyotshunos, tarixshunoslar, faylasuflar hamda yurist olimlar qator tadqiqot ishlarini olib borishgan.

Huquqshunos olmlar qatorida bugungi kunda jadidlarning davlat va huquq to'g'risidagi qarashlarini o'rganayotgan olma – yuridik fanlar nomzodi, dotsent Mavluda Ergashevning faoliyatini ham alohida e'tirof etish mumkin.

Olma qariyb yigirma besh yilda beri jadidlarning siyosiy-huquqiy qarashlari, maqsad va maslaklarini tadqiq etib kelayot. Uning "Abdurauf Fitrat – buyuk huquqshunos" risolasi, "Abdurauf Fitratning siyosiy va huquqiy ta'limi", "Huquqshunoslik, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasini o'rganish" (ham-mualliflikda) o'quv-uslubiy qo'llanmasi chop etilgan.

(Davomi 6-sahifada). ➤

KUN MAVZUSI

SAYLOVNING ARALASH TIZIMI

Mamlakat taraqqiyotiga ta'sir etuvchi muhim siyosiy jarayon – joriy yil 27-oktyabr kuni bo'lib o'tadigan Oliy Majlis Qonunchilik palatasi va mahalliy kengashlar deputatlari sayloviga ham sanoqli kunlar qoldi. Yangicha tartibda o'tishi kutilayotgan saylov kunida asosli sabablariga ko'ra o'z yashashi hududida bo'imaydigan yurdoshdarimiz uchun tashkil etilgan muddatidan oldin ovoz berish imkoniyatlar yaratildi. Hududlardagi saylov uchastkalarida jarayon qizg'in davom etayotgani ning o'zi ham o'zbekistonliklar o'zining va Vatanimizning ertangi taqdiriga befarg emasligidan, qolaversa, ularning har biri fuqarolik haq-huquqlari hamda burchiga mas'uliyat bilan yondashayotganidan dalolatdir. Ta'kidlash kerakki, yangi O'zbekistonni barpo etish yo'lida amalga oshirilayotgan keng ko'lamlari, dadil va izchil islohotlarning ustuvor vazifalari va asosiy yo'nalishlaridan biri ham inson huquqlarini har to-monlama ta'minlashdan iborat.

Islohotlar jarayonida mamlakatning yangi tahrirdagi Konstitutsiyasida mustahkamlab qo'lligan eng ilg'or demokratik tamoyillarni hayotga tatbiq etish, fuqarolarning davlat va jamiyat boshqaruvidagi ishtiroki-

ni, saylov huquqini yanada kengroq ta'minlashga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bunda saylov qonunchiligining muttasil takomillashtirib borilishi, erkin demokratik davlatga xos juda muhim, mantiqiy, adolatlari va zaruriy jarayon hisoblanadi. Mamlakatimizda erkin va adolatlari saylovlari va referendumlarning qonunchilik assoslarni mustahkamlash, takomillashtirish va rivojlantirish borasida boy tajriba to'plangan.

Shu o'rinda qayd etish kerakki, 2023-yil 18-dekabr kuni kuchga kirgan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariiga saylov va referendum o'tkazish taribini yanada takomillashtirishga qaratilgan o'zgartirish va qoshimchalar kiritish to'g'risida"gi Konstitutsiyaviy qonun ham jamoatchilikning fikri keng e'tiborga olinib qabul qilingan hujjatlardan biridir.

(Davomi 2-sahifada). ➤

MUJDA

Parida YUNESKO Ijroiya kengashining 220-sessiyasi bo'lib o'tdi. Unda a'zo mamlakatlar bir ovozdan "Sun"iy intellekt odob-axloqiy sohasidagi ilmiy tadqiqotlar uchun Beruniy nomidagi YUNESKO-O'zbekiston mukofoti"ni ta'sis etish tashabbusini qo'llab-quvvatladi.

Beruniy nomidagi YUNESKO-O'zbekiston mukofoti ta'sis etildi

Mazkur tashabbus O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tonomidan sun'iy intellekti rivojlantirishda axloqiy jihatlarni targ'ib etish va bu bo'radagi ilmiy hamkorlikni rag'batlanishiga maqsadida ilgari surilgan.

Beruniy mukofoti 2025-yil noyabr oyida Samarqand shahrida YUNESKO Bosh konferensiyasining 43-sessiyasi doirasida o't'kazilishi rejalashtirilgan.

G'oliblar sun'iy intellekt sohasidagi yetakchi mutaxassislardan iborat mustaqil xalqaro hakamlar hayati tonomidan aniqlanadi.

Ushbu mukofot sun'iy intellekti ishlab chiqishda nafaqat axloqiy yondashuvlarning muhimligiga urg'u beradi, balki jahonshumda chaqirilgara yechim topishiga yo'naltirilgan xalqaro ilmiy hamkorlikni mustahkamlash bo'yicha yanada keng qamrovli sa'y-harakatlarning bir qismi hisoblanadi.

SAN'AT – DO'STLIK ELCHISI

"IKKI DIYOR FARZANDIMAN"

O'zbekiston va Tojikiston xalq artisti To'lqin TOJIBOYEV bilan suhbat

— Joriy yil hayotiningda quvonchli voqealar yuz berganidan xabarimiz bor. Ularning eng quvonarli, "O'zbekiston xalq artisti" degan sharafli unvonga erishganiningizdir. Tojikistonda yashab ijod qilayotgan o'zbek san'atkoring O'zbekiston Prezidenti, O'zbekiston xalqi tonomidan e'tirof etilishini qanday kutib oldingiz?

— Men O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirmonovich Mirziyoyev janobi olilarining shaxsan o'z qo'llari bilan unvoni topshirgan damni bir umr unutmayman. Ikki Prezident – Shavkat Mirziyoyev va Emomali Rahmonning o'tsasida surtaga tushib, bu san'atsevar insonlarning tabrigini eshitar ekanman, o'zimda yo'q xursand edim, go'yo oyoqlarim yerdaga, osmonda uchardim. Faqat bir men emas, "O'zbekiston xalq artisti" faxriy unvoniga ega bo'lgan boshqa tojikistonlik san'atkoring va "Tojikiston xalq artisti" hamda "Tojikiston xalq hofizi" faxriy unvonlariga sazovor bo'lgan o'zbekistonlik san'atkoring uchun shunday hayajonli holatga tushishdi, deb o'layman.

Men bu e'torni O'zbekiston va Tojikiston o'tsasidagi do'stlikning amaliy natijasi, deya hisoblayman.

(Davomi 3-sahifada). ➤

SAYLOVNING ARALASH TIZIMI

Boshlanishi 1-sahifada.

Unda Qonunchilik palatasiga saylovda aralash, ya'ni majoritar va proporsional tizimni joriy qilishga doir yangi tartiblar belgilandi.

Aralash saylovning afzalligi – o'zida amaldagi majoritar va proporsional saylov tizimlarining eng ilg'or tamoyillarini uyg'unlashtirib, bir-birini o'zaro to'dirdiganidadir.

Shu o'rinda salov tulug'ildi. Aralash, ya'ni majoritar va proporsional tizim o'zi nima? Bu saylovchilar, saylanuvchilar va saylov tashkilotchilar uchun qanchalik muhim?

Bilamizki, parlamentimiz qui palatasi besh yil muddatga saylanadigan bir yuz ellik deputatdan iborat. Bu yil mamlakatimiz tarixida birinchi marta deputatlarning yetmish besh nafari bi nomzodlari saylov okruglari bo'yicha saylovchilarining bevosita nomzodlarga bergan ovozlariga muvofiq saylanadi. Qolgan, yetmish besh nafari esa yagona saylov okrugi bo'yicha siyosiy partiyalarga berilgan ovozlarga mutanosib ravishda ko'rsatilgan nomzodlar ro'yxati (ya'ni partiya ro'yxati) asosida saylanadi.

Endi saylovchi Qonunchilik palatasi deputatligiga saylovda ikkita byulleten orgali ovoz beradi: birinchisida aniq bi nomzodga ovoz bersa, boshqasida o'zi ishongan siyosiy partiyani tanlaydi.

Ilgari deputatlilikka nomzodlar miqdorining kamida 30 foizini ayollar tashkil etishi kerak degan gender kvotasi ko'satsakchi endiliga 40 foiz etib belgilandi. Siyosiy partiya ro'yxatidagi ketma-ketlikda ham har besh nomzodning ikki nafari ayol kishi bo'lishi lozim.

Majoritar tizimda nomzodlar saylovchilarining yaridan ko'pingin ovozini ololmasligi kabi holatlar ham ro'y berishi mumkin edi. Bu esa takroriy ovoz berishni o'tkazish, qo'shimcha ovoragarchilik va xarajatni tablab etardi. Ma'lumotlarga ko'ra, 2019-yilda o'tkazilgan parlament saylovlarida yigirma beshta saylov okrugida takroriy ovoz berish o'tkazilgan.

Bundan tashqari, bo'shab qolgan deputatlar o'nini to'ldirish uchun saylov komissiyalarini faoliyatini qaydadan tiklash zarur. Bu esa minglab odamlarni yana saylov komissiyalarini ishiga jalb etish, saylovchilarни yana ovoz berishga da'vat qilish bilan bog'iqliqdir. Proporsional saylov tizimining afzalligi – bunday holatlarda partiya tomonidan ko'rsatilgan ro'yxat bo'yicha navbatdagi nomzod deputatlilik o'rnini egallaydi. Partiyalar tomonidan shakllantirilgan ro'yxatlar jamoatchilik e'tiboriga havola qilinadi.

Bu mamlakatimizning milliy saylov tizimi tarixida g'oyat muhim yangilik. Aralash tizimning afzalligini amaldagi saylov tartibining eng ilg'or tamoyillarini uyg'unlashtirganida ko'rish mumkin. Amaliyotga joriy etilayotgan proporsional saylov tizimida yuqorida ta'kidlaganimizdek, saylovchi deputatlarga nomzodga emas, balki siyosiy partiyalarga ovoz beradi. Qonunchilik palatasidagi ellik foiz deputatlilik o'rnları siyosiy partiyalarga berilgan ovozlarga mutanosib ravishda siyosiy partiyalarning deputatlilikka nomzodlar ro'yxatlar o'rtasida taqsimlanadi.

Joriy yillardagi saylovlar yangilangan Konstitutsiyadiza mustahkmlab qo'yilgan kuchli parlamentarizm va joylarda vakillik organlarining vakolatlari sezilarini darajada kuchaytirilgan sharoitda o'tadi.

Yana bir muhim jihat. Hokimlarning xalq deputatlari kengashlariga rahbarlik qilishi bekor qilindi. Davlat hayotining muhim masalalarini hal etishda vakillik organlarining rolini oshirish maqsadida avval hokimlar vakolatida bo'lgan o'tiz uchta vakolat mahalliy kengashlarga o'tkazildi. Bu esa siyosiy partiyalar va nomzodlar o'rtasida faol raqobat muhitining shakllanishiga xizmat qiladi.

Yuqoridagilardan xulosa qilish mumkinki, saylovning aralash tizimi avvalo, saylovchilar uchun, qolaversa saylanuvchilar va saylov tashkilotchilar uchun ham yangi, yanada keng quaylik va imkoniyatlar yaratadi.

Gulnoza JO'RAYEVA,
Alisher Navoiy nomidagi
Toshkent davlat
o'zbek tili va adabiyoti
universiteti prorektori

Boshlanishi 1-sahifada.

Islom tarixi, san'ati va madaniyati tadqiqot markazi (IRCICA) bosh direktori o'rinnbosari Jengiz Tomar, Namik Kemal universiteti tarix kafedrasini professori Xalit Eren (Turkiya), Wilmotte & Associates yetakchi dizayneri va loyi-halar rahbari Emmanuel Brello (Fransiya), Berlin davlat kutubxonasi Markazi Osiyo bo'yicha yetakchi mutaxassisini Aysima Mirsulton (Germaniya), Istanbuldagi Islom sivilizatsiyasi sayilgoi rahbari, Qur'onning Istanbuldagi noyob ko'chirma nusxasini mualifi Husayn Qutu (Turkiya), Mixo muzeyi maxsus ilmiy xodimi, fan doktori Sergey Laptev (Yaponiya) va boshqa xalqaro eksperimentarning maxsus chiqishlarida Sharq renessanslarining dunyo miqyosidagi ahamiyati alohida ta'kidlandi.

Ayniqsa, "Islom – tinchlik va ezguqlik dini" simpoziumi davomida Turk qo'lyozmalari boshqarmasi prezidenti Jo'shqun Yilmazning 1318-yili Oltin O'rda hukmdori O'zbekiston tomonidan ko'chirilgan Qur'oni Karimning nodir qo'lyozmasi mazkur boshqarmaga qarashli Sulaymoniy kutubxonasida saqlanayotgan va ayni paytda O'zbekistonning Islom sivilizatsiya markazi bilan hamkorlikda uning faksimile nusxasini chop etish niyatida ekanliklari haqidagi xushxabari ishtiroychilarini juda qovontirdi. Shuningdek, Istanbul universiteti professori, doktor Emek Umenmezinning Amir Temur avlodidan bo'lgan Malika Shodmalik Xotun qo'lli bilan yozilgan Qur'oni Karim haqidagi ma'ruzasi ma'lum ma'noda haftalikning kashfiyotlaridan biri bo'ldi. Ma'ruzada aytishchicha, bu qo'lyozma hijriy 871, miliodi 1467-yili ko'chirilgan bo'lib, Istanbuldagi Turk va islom asarlari muzeyida saqlanadi.

Prezidentimiz tomonidan ilgari surilgan "Tirk tarix" loyihasi taqdimatiga bag'ishlangan tadbir, kutubxona innovatsiyasi an'analariga oid xalqaro anjuman ham tadbir qatnashchilarida katta taassurot qoldirdi.

Bugun, forum ishining so'nggi kuni da qatnashchilar O'zbekistondagi Islom sivilizatsiyasi markaziga tashrif buyuradi hamda "Sharq miniaturalarda tarixiy shaxslar" deb nomlangan loyiha taqdimatida ishtiroy etidi. "Uchinchi Renessans: Yangi O'zbekistonda madaniy-tarixiy merosni o'rganish, saqlash va ommalashtirish fenomenini" deb nomlangan yakniyalpi majlis va madaniy meroz haftaligining yopilish merozimi bo'lib o'tadi.

Jengiz TOMAR,
Turkiya Islom tarixi, san'ati va madaniyati tadqiqot markazi bosh direktori, professor:

– Yetti-sakkiz yillardiki, O'zbekistonda juda katta o'zgarishlar yuz beryapti. Buning uchun davlat rahbari Shavkat Mirziyoyevga minnatdorligimizni bildiramiz. Zero, so'nggi yillarda Turkiya va Islom olamida, ayniqsa, ilm-fan va madaniyat sohasida munosabatlarimiz doirasida kengaydi. Turk dunyosining eng

rivojlangan davlatlardan biri qadimdan Turkiston bo'lgan. Turkiston deganda, ko'z oldimizga, eng avvalo, O'zbekiston keladi.

Bizning O'zbekiston bilan o'xshash tomonlarimiz ko'p. Ma'lumki, bugun Turkiya dunyoning eng rivojlangan davlatlardan biri. O'zbekiston ham mintaqqa geografiyasida alohida mavqega ega.

Bugun o'zaro munosabatlar borasida shunday imkoniyatlar yuzaga keldiki, bundan faqat xursand bo'lismiz kerak. Ya'ni biz bir hafta O'zbekistonda bo'lsak, keyingi hafta o'zbeklar Turkiyaga boradi. Hamkorligimiz shu tariqa yanada mustahkmlanib boraveradi.

Kezi kelganda, o'zaro munosabatlarimizda jadidlar harakatining alohida o'rni borligini aytish lozim. Zero, yurtlarimiz hayotida jadidlar harakati juda muhim o'rinni egallaydi. Madaniy-ma'lifiy jahhadagi keng ko'lamli hamkorlikrimiz ildizlari jadid bobolarimizga borib taqaladi.

Karim IFRAK,
Fransiya Milliy ilmiy-tadqiqotlar markazi ijrochi direktori, islom-shunos olim:

– Qur'on qo'lyozmalarini dunyoning boshqa kutubxona va muzeylaridan ham topish mumkin. Biroq aynan O'zbekistonning ishlaysi alohida bir mavzu. Bu yerda tadqiqot olib borish davomida shunga

amin bo'ldikki, aynan yurtingizda saqlanayotgan Qur'on qo'lyozmalarini boshqa kutubxona va fondlarda topilmaydi, juda kamyob. Bunga Katta Langar Qur'oni va Islom Qur'on mus'haflarini misol qilib keltirish mumkin. O'zbekiston fondlarda saqlanayotgan Qur'on qo'lyozmalarini bizni ilhomlantirib, yanada chuqr tadqiqot olib

borishga undamoqda. Ilmiy izlanishlar davomida mazkur qo'lyozmalar noyobiyi bilan bizni o'ziga tobora jalg etyapti.

Zero, musulmon dunyosi madaniy meroz tadqiqotchilar uchun ming yillarda o'rganishga arzirli muhim manbalarga ega. Qadim Mavarounnaharda to'plangan ilmiy, ma'naviy meroz, noyob asarlari haligacha butun dunyo ahlini hayratlanib keladi.

Qo'limizdagagi telefon, har kuni ishlatajotgan zamonaviy texnologiyalarimiz, hatto sur'iy yo'ldosh – hammasining ortida Muhammad Xorazmий chekkani zahmatlar, kashfiyotlar turibdi. Shu ma'noda aytish mumkinki, insoniyat tarixida musulmon sivilizatsiyasinde favqulodda hodisa kuzatilagan.

Umida TESHABOYEVA,
Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi direktori:

– O'zbekistonning tarixi, madaniyati, san'ati, ma'naviyoti, ilmi boy. Shu sabab ham dunyo hamjamiatining yurtimiga qiziqishi katta. Madaniy meroz haftaligi

ni o'tkazishdan asosiy maqsad manashu madaniy merozimizning buyukligini, qadrini, jahonga keng targ'ib qilish va eng avvalo, yoshlarimizga yetkazishdir.

Haftalik doirasida sakkiza ilmiy maydonda turli mavzuda tashkil etilgan tadbirlar davomida turfa ko'rgazmalar, ilmiy anjumanlar, kitob taqdimotlari o'tkazilishi. Bu anjuman qatnashchilar va mehmomlari uchun muhim manba bo'ladi, degan umiddaman. Shuningdek, xorijdan tashrif buyurgan taniqli olimlar va mutaxassislarining chi-

qishlari ham yurtdoshlarimiz uchun foydali bo'layotir.

Forum dasturiga muvofiq "Yangi O'zbekiston – Uchinchi Renessansning kutubxona innovatsiyasi an'analarini asosida" deb nomlangan anjuman O'zbekiston Milliy kutubxonasida o'tkazildi. Tadbir yurtilmazda so'nggi yillarda axborot-kutubxona sohasida olib borilayotgan islohotlar mohiyatini ochib berishga bag'ishlandi. Mazkur tadbir tufayli chet ellik hamkasblarimiz bilan tajriba almashish imkoniga ega bo'ldi.

Gulchehra UMAROVA
Abdumannon MAMATOV
olgan suratlar

IBRAT

Samarqandning serg'ayrat qizi Sabohat Azimovaning rizz-u nasibasini taqdир shahmoli Mirzacho'lga sochgan ekan. Turmush o'rtog'ining ishi bilan qaqragan cho'Ida, muattar gul bo'lib tomir yoygan noziknihol kelinchak bugun nuroniy yoshda. Umrining sokin davriga kelgan bo'lsa-da, hamon jo'shqin, hamon harakatchan.

U hayotining 40 yilini shifokorlikka bag'ishladi. Payariq markazida yashovchi otasining quroldosh do'sti talaba qiz – Sabohatni Mirzacho'lida surni qayta ishlash zavodida ishlaysi o'g'li Nuriddin Mardiyeva kelin qildi. Biroz o'tib, ikki go'dagi bilan Sabohat ham erining ortidan kelib, internaturani tuman tibbiyot birlashmasining ichki kasalliklar bo'limida tugatadi. O'sha kunlarini u shunday xotirlaydi:

– Ishim nihoyatda ko'p. Murg'ak bolalarim bilan juda qynalardim. Ayniqsa, qizim injiq va yig'loqi edi. Farrosch ayol qaraqshan qizimga. O'g'limni esa Yusuf aka degan zavod qorovuli ko'tarib yurardi. Bir narsani aytay, sharoiti qanday bo'lishiga qaramay, o'quvchilik davrimda ham, talabaligimda ham biror soat darsdan, faoliyatim davomida biror kun ishdan qolmaganman. Faqat ilmiy ishim chala qolib ketdi. Oilaviy tashvishlar va ishga o'ralashib davom ettirolmadim.

Yosh oila Mirzacho'lida astoyil ishladi. Nuriddin aka zavod direktori lavozimiga ko'tarildi. 1987-yilda mamalatga go'yoki maxsus topshiriq bilan kelgan Gdlyan

va Ivanovning "qora quyuni" Sabohat opaning shirin turmushiga ham chang soldi, umr yo'ldoshi tergovga tortildi. So'roq jarayonlarida sirdaryolik "raispolkomga pora berdim, deb aytasan", degan qat'iy talab qo'yildi. Uchinchi farzandiga homilador Sabohat o'n kun Mirzacho'l va G'allaorol orasida sargardon bo'la. Har qancha qiyin kechsa-da, eri vijdonida rost turib, bir begunohoga uyuştirilayotgan fitnaga bosh qo'shmaydi. O'sha raispolkom ham, Nuriddin aka ham qamoqdan ozod bo'la bishundan so'ng oila tinch-xotirjam yashashadi, ishlashadi.

Yillar o'tib, Sabohat opa Jizzax viloyat reabilitatsiya shifoxonasiga terapevt vrach bo'lib ishga kirdi. Shu orada u ham maktab o'quvchilar, ham tibbiyot kolleji talabaligida dars berdi, ham poliklinikada ishladi. 2009–2013-yillarda esa viloyat reabilitatsiya shifoxonasi boshqardi.

Afsuski, atrofdagi larning hammasi ham yuqorida qolaylik, buning ustiga hisob-kitob masalalarida ham o'tkirligi uchun qayta-qayta o'tkazilgan tekshiruvlar uning halol ishlab kelayotganini isbot etdi, xolos.

QAQROQ CHO'LDA

Boshlanishi 1-sahifada.

Ikki xalq orasidagi abadiy do'stlilik yangi bosqichga chiqdi. Ikki qardosh, ikki qo'shni respublika bu yil ittifoq-dosh mamlakatga aylandi.

Unvon berilgan kunda, bundan sakkiz-to'qqiz yillar oldingi bevosita o'zim boshimdan kechirgan kunlarni esladim. Mening amakilari, ammam Farg'onan viloyatining O'zbekiston tumanidagi O'qchi qishlog'da yashashardi. Taqdир ekan, ikki amakim va ammam bandalikni bajo keltirishdi. Lekin men ham, Xo'jandagi qarindoshlarimiz ham armonda qoldik, birontasining ta'ziyasiда qatnasha olmadik. Chegaralar yopiq edi. Otam vafot etganlarida esa, o'qchilik qarindoshlarimiz kelisholmadi. Qarindoshlarimizning quvonchli kunlari – to'y-hashmlarida ishtirok eta olmaganimizni unutsa bo'lar, lekin o'g'ir kunlarda ko'nigil so'ramaslikni unutib bo'lmaydi.

Baxtimizga, Prezident Shavkat Mirziyoyev barcha qo'shni davlatlar, jumladan, Tojikiston bilan yaxshi qo'shinchilik munosabatlari tikiadi. Ikki yil oldin, noyabr oyida ayam ko'zlarimizni yoshlab ketdilar. Janozaga O'qchidan, Farg'onadan juda ko'plab kishilar kelishdi. Hozir bordi-keldimiz sira uzmayapti. Oltmishinchini yillarda "Mushtum" jurnalida tanqid qilib chiqilgan O'qchi hozirda juda o'zgarib ketgan. Ko'p uylar shahardagidan ham ko'tkamroq, qulayroq, zamonaviyroq. O'qchilik qarindoshlarimiz bilan har oyoa bir marta "yig'in" tashkil qilganimiz. Navbat bilan goh Xo'jandda, goh O'qchida bo'lib o'tadi. Har gal ikki dono Prezidentning nomlari e'zoz bilan tilga olinadi, ularning qadim-qadimdan do'st bo'lib kelgan ikki xalq uchun qilgan g'amxo'rliklari, xalqchil siyosatlar haqida misollar keltirib, so'zlashildi.

– Bu do'stlikka ko'z tegmasin. Keling, endi bugungi kundan ancha orqaga qaytaylik. An'anaviy savol – nega siz san'at sohasini, aynan hofizlikni tanlagansiz?

– Endi bu oiladagi muhitdanmi yo Xudo tomonidan menga berilgan hadyami... Siz otimning ikkitा – To'lqin va Shokirjon erkanligini bilasiz. Lekin buning tarixini bilmasangiz kerak. O'tgan asrning 60-yilida xo'jandlik xolam Xosiyatxon Andijonga boradi. U yerda konsertga kirib, mashhur hofiz Shokirjon Ergashevning san'atiga maftun bo'lib qoladi. "Singlim o'g'il ko'sra, ismini Shokirjon qo'yamiz", deb niyat qiladi. Oradan vaqt o'tib men dunyoga kelaman, o'n ikki kunlik bo'lganima xolam Xo'janddan ko'rgani keladi. "Shokirjonim" deb erkayaydilar. Lekin menga "To'lqin" deb ot qo'yishganini eshitadi. Ota-onam: "O'qchida To'lqin otli mashhur qo'shiqli bor, unga havas qilib o'g'limizga shunday ism tanladik", deyishadi... Shunday qilib, har

ikki ismmi ham san'atkorning ismidan. Yaxshi niyat – yarim davlat, degan gap bor. Balki buni taqdir, deyishar. Yuqorida oilamizdag'i muhit, dedim. Buvim dutor chalib, qo'shiq kuylagan. Ayam – Bashoratxon ham ashula aytgan. Ashulalari ijtimoiy tarmoqlarda hozir ham yangrab turadi.

– Siz maktabda o'qib yurgan paytingizdan boshlab qo'shiq aytgansiz. Lekin avvaliga mashhur hofiz Sherali Jo'rayevning qo'shiqlarini kuylagansiz. Hozirda o'z yo'lini topgan, o'z ijo uslubiga ega, o'zbek va tojik tilida birthday mahorat bilan kuylayotgan san'atkorsiz. Bu yo'lini topish ham mashqatli bo'lgandir?

– Men san'atga yetmishinchı yillarning oxirlari, saksoninchi yillar boshida kirib kelganman. O'shanda faqat men emas, juda ko'p yosh hofizlar Sherali akaga taqlid qildik. Lekin menga besh yil musiqa maktabida ta'l'im bergan ustozim Inom Alimov va yana bir ustozim, dutorni sayratib yuboradigan Murodjon pochham ham "Hamma avvaliga kimigadir taqlid qiladi, lekin baribir o'z yo'lingni topishing kerak", deyishardi. Yuqori sinfa o'qiyotganimda Tojikiston xalq artisti Mastona Ergasheva Xo'jingga kelganida meni yo'qlatib, to'ya olib boradi. To'yillardan birida u kishi ko'nglimi og'ritmasdan nasihat qildi: "Shokirjon, yaxshi ovozingiz bor, Sherali Jo'rayevning qo'shiqlarini mahorat bilan ijo etasiz, lekin shu ketishda bir umi soya bo'lib qolasiz. O'z yo'lingizni topganingiz yaxshi". Oradan bir yil o'tib, institutga o'qishga kirganimda, radioda ovozim yozib olinadigan bo'ldi. O'shanda Tojikiston xalq artisti Jo'rabeck Nabiye: "Afsuski, o'zingizning mualliflik qo'shiqlaringiz yo'q ekan-da",

deb kelgusida she'rga, so'zga juda talabchanchi bilan yondashish zarurligini aytgan edi.

Men hayot yo'linda yaxshi ustozlar bilan uchrashish imkoniyatini ber-gani uchun Xudoga shukur qilaman.

Masalan, Tojikistonda xizmat ko'satsan artist O'rinnbek Hamdamov Toshkentdagi konservatoriya yo Dushanbedagi san'at institutiga o'qishga bormoqchi ekanligimi eshitib, bo'la-

dashgan san'atkor shu Xo'janda o'qisa ham bo'laveradi, degang. O'rinnbek ustozning "Konservatoriyanı, san'at institutini bitirib kelib, ikkita qo'shiqni eplab aytolmaydiganlar qancha...", degan-

lari ham esimdan chiqmaydi. Maqom san'atining donishmandlari, Tojikiston xalq artistlari Boymuhammad Niyoziy, Barno Is'hoqovadan ham ko'p narsa o'rgandim. Hozir Jo'rabeck Nabiye va Mastona Ergashevanan tashqari boshqa ustozlarim dunyodan o'tib ketishgan. Alloh ularni rahmatiga o'lgan bo'lsin! G'oyibona ustozlarim ham ko'p – Ma'murjon Uzoqov, Jo'raxon Sultanov... Mendan oldin o'tgan hofizlarning har birini o'zimga ustoz deb bilaman.

– Siz Jo'rabeck Nabiyevning so'zga jiddiy yondashish zarurligi haqidagi gaplarini esladingiz. U paytlarda men yosh edim. Jo'rabeck aka ham garchi taniqli ijrochi bo'lsa-da, yosh edi. Bir uchrashuvda "Mustahzod"ni aytdi. Gapning ochiqi, men bir so'zni tushunmadim – "biloshak". Jo'rabeck akadan bu so'zning ma'nosini so'radim. U kishi "Afsus, men ham bilmas ek-anman", dedi. Ertasi ertalab ishga kelsam, mendan oldin Jo'rabeck aka kelib o'tiribdi. U paytlar internet qayda deysiz, "biloshak"ning ma'nosini qidirib topibdi. "Shak-

Men yaqinda Chustiy she'ri bilan o'z uslubimda bir ashula tayyorladim. Bu she'ni boshqa bir hofiz kuya solgan edi. Ashulani qayta-qayta eshitib. Qo'shiqdagi bir so'zni tushunmadim. Biron ma'no topmadim. Asl nusxani qidirdim. Topilmadi. Nihoyat, bir tanishimiz Chustga boradigan bo'lib qoldi. Unga asl matnni surishitirishi iltimos qildim. Chustiyning nevaralari she'ning asl nusxasini topib beribdi. Xullas, men tushunmagan va hofiz buzib aytgan so'z – "mumtoz" ekan.

Men yosh hofizlarga O'zbekiston xalq artisti, rahmatli Mahmud Tojiboyevdan o'rganishni tavsiya etaman. Uni "so'z zargari" deb atagan bo'lar-dim. U kishi har bir so'zga juda katta mas'uliyat bilan yondashardi.

– Yaqindagina o'zingiz shogird edingiz, endi ustozga aylandingiz. Tojikistondagi "Shashmaqom" an-sambalari birini boshqaryapsiz. Ustozdan o'rganish osonmi, shogirdlarga o'rgatishmi?

– Avvalo, shogird tanlashga e'tibor berish zarur. Hammada ham bir oktavali ovoz bor. To'g'ri, hozir texnika rivojlanib ketgan, shu bir oktavali ovozi borlar ham ashula aytib yurishibdi. Kompyuterda ovozini chiroli qilib yasab berishadi, ana keyin fonogramma qo'yib olib, kimsan falonchi ashulachi bo'lib yurishaveradi. Ayrimalar hamma tinglovchini notani tushunmaydi, deb bilib, falsh aytishadi. Shu notani olaymi, olmaymi, deb arosatda qolishadi. Men shogirdlarim-

ga soz chalishni o'rganish zarurligini aytaman. Soz chalishni bilsangiz, o'zingiz pardani bosasiz. Notadan chiqib ketmaysiz, to'g'ri, hozir hofiza qarab turib, unga ergashadigan "ergashboy sozandal" ham yo'q emas. Ilgari bitta tor, doira va nari borsa, akkordeon qo'shilib, ashula aytaverardi. Endi cholg'u ansamblari to'liq bo'lishi kerak. Ayniqsa, maqom ijro etilayotganda. Cholg'u ansambla va hofizning uygun bo'lishi oson ish emas. Buning uchun mashq, mashq va mashq zarur.

Men shogirdlarimni – cholg'uchi-larini jonli chalishga, hofizlarni jonli kuylashga o'rgataman. So'z, musiqa va ovoz birligiga erishishga chaqiran-man. Mehnatimiz zoye ketmayapti. Shogirdlarim mamlakat miqyosida mukofotlarni qo'liga kirityapti. Mana yaqinda aka-uka G'afforovlar Dushanbeda "Tojikiston – mening Vatanim" tanlovida bosh mukofot – Shohjоizi olib qaytishdi.

– Yangi asar yaratish haqida ga-pirdingiz. Sizni elga tanitan Vatan haqida qo'shig'ingiz bor. Tojikistonda qaysi bir muhim tadbir – mam-lakat yo viloyat miqyosida bo'lmasin, uni, albatta, eshitamiz.

– To'g'ri, menimcha, o'zini hurmat qiladigan har bir qo'shiqchining Vatan haqida o'z qo'shig'i bo'lishi shart! Ba'zan hatto to'yilda bu qo'shiqni qayta-qayta aytirishadi.

Bir kuni tunda Moskvadan jiyanim qo'ng'iroq qilib qoldi. Xullas, u taksida ketayotgan ekan, haydovchi – rus kishisi o'sha Vatan haqida gi qo'shig'imni qo'yibdi. Jiyanim "Buning ijrochisi mening tog'am", debdi. Haydovchi ishonmabdi. Shunda jiyanim menga qo'ng'iroq qildi. O'sha haydovchi men bilan gaplashib, ilgari Dushanbeda yashaganligini, bu qo'shiqni har kuni eshitishini, eshitganda har gal badani jimirlab ketishini gapirib berdi. Voronejda bo'lganimda esa, sobiq tojikistonliklar to'planib keliishi. Ruslar, tatarlar, boshqa millat kishilari. Men o'sha Vatan haqidagi qo'shig'imni aytganimda, o'tirganlar ning ko'zida yosh ko'rdim. Ba'zilar baralla yig'lashardi.

– Hayotningda bo'lgan bir voqeanning guvohimani. O'shanda mashhur bastakor, sozanda Shavkat Mirzayev va hozirda O'zbekiston xalq artisti, O'zbekiston Qahramoni Munojot Yo'ichiyeva Xo'jandga kelishgan edi. O'shanda, adashmasam, o'n to'qqiz yashar yigit edingiz. Xo'jandda o'qirdingiz, Shavkat Mirzayev ovozingizni

eshitib ko'rmoqchi bo'ldimi, bitta mumtoz ashula, bitta zamona viy qo'shiq aytib berishingizni so'radi. Kuzatdim, ijoingiz Munojot Yo'ichiyeva ham berilib eshitib o'tirdi. Qo'shiq tugaganidan so'ng Shavkat Mirzayev san'atga munosabatingiz, ustozlaringiz haqida savol berdi...

– Ha, ustozning savollariга javob berganimdan so'ng, picha o'ylandilarida, "Rozi bo'lsangiz, Toshkentga olib ketsam, lekin u yerda bir yilgacha hech qayerda ashula aytmasiz. Bir yildan so'ng bu ovozingiz bilan O'zbekistonning eng taniqli san'atkolaridan biriga aylanasz", degan edi. Shundan so'ng Shavkat aka uyimga ham bordi. Lekin... Taqdır ekan, men Toshkentga ketolmadim. Balki o'shanda oliga katta yordamni tegeb turganlari o'ylagandirman. Oilamiz katta – akam o'qirdi, ukalarim juda yosh edi. Faqat Xo'jand va uning atrofida emas, O'zbekistonga ham ko'p to'ya borardim. Masalan, lof emas, Zominning yarim aholisining to'ida xizmat qilganman. Ustiga ayam Toshkentga ketishimga rozilik bermagan o'shanda.

– Siz Tojikistonda qolib ham, har ikki mamlakatda shuhrat topdingiz, e'tirof etildingiz. Har ikki mamlakatda davlat miqyosidagi konsertlarda qatnashyapsiz. O'zbekistonda bo'l-ganining jadidlar, ta'lim masalasiiga katta e'tibor berilayotgani haqida eshitganlarining haqida hikoya qilib berdingiz. Sizningcha, san'atda ham jadidlik bormi?

– Bo'lganda qandoq?! Mana, masalan, jadidlar teatr san'atiga juda katta e'tibor berishgan. Xalqning ko'zini ochishda, ma'rifat tarqatishda teatrning o'mi katta, deb bilishgan. Biz hofizlar ham o'z ashulalari-miz, qo'shiqlarimiz bilan xalqni olg'a, yangiliklar sari boshlaymiz, odamlarni ruhlantiramiz. Masalan, bittaginasini ayta qolayin: Toshkentda Botir Zokirov nomli estrada instituti tashkil etildi. Uning bevosita tashabbuskori Prezident Shavkat Mirziyoyev bo'ldi. Ayni paytda O'zbekistonda an'anaviy san'ati rivojlantirish ham jadal davom etmoqda, "Shashmaqom", Xalq baxshichiliqi festivallari... Qay birini aytasiz.

– San'atsevar ikki xalq ko'ngli dan joy oladigan go'zal ijrolar, ajib kuy-qo'shiqlar yaratishdan to'xtamang. Vaqt ajratganiningiz va mazmunli suhbatizingiz uchun rahmat.

O'rinboy USMON suhbatlashdi.

GURKIRAGAN GUL

– Qirq yil ishladim, minglab odamni davoladim, yuzlab shogirdlar tayyorladim. Guldan boshqa sovg'a oлgan emasman. Halqumim toza bo'lgani uchun ham ortidan uyuştirilgan fitnalar yuzimni yanada yorug' qilaverdi, – deydi uning o'zi.

Opa nafaqaga chiqqach, Mirzacho'lda dastlab ishlagan tuman tibbiyot birlashmasining ichki kasalliklar bo'limiga qaytib, terapevtligini davom ettirdi. Tez orada mamlakatda xususiy tadbirkorlik uchun ochilgan imkoniyatlar uni yana ruhlantiradi. "Ibn Sino izdoshi" nomli mas'uliyati cheklangan jamiyat faoliyatini yo'lg'a qo'yib, ishni o'zi yuritdi. Avval boshida shifokorlik, hisobchilik, hattrofroshlikni ham o'zi bajardi.

Viloyat rahbarlaridan birini ko'pdan qiyayotgan dardga biringa muolaja bilan davo topgani xayrli bir ishning boshlanishiga sabab bo'ldi. Shifokor sabab davo topgan benor una faoliyatini kengaytirish yo'lida g'oya beradi. Sabohat opa zukko ayol emasmi, dastavval bu g'oyani amalga oshirish uchun mavjud huquqiy asoslarni o'rganib chiqadi. Tashlandiq binoni tenderda yutgach, uni qayta ta'mirlash uchun uch yuz million so'm kredit oladi. Binoni kaptal ta'mirlash uchun qurilish firmasiga pul-

ni o'tkazadi. Biroq firibgar firmaga aldanib qoladi. Sudma-sud yugurib, o'tkazgan kredit pulini qaytarib ololmaydi.

Sabohat opa tushkulikka tushmadi. Bor-u yo'g'ini sarflab, bузib qayta qurmoqchi bo'lgan xaroba binoni u yoq-bu yog'ini epaqaga keltirdi, ko'ngli to'lib-to'lmay ishni boshlayverdi. "Ibn Sino izdoshi" nomli xususiy klinikani ishga tushirdi. O'n besh ish o'mi yaratdi. Tibby xizmatning deyarli bar-chi turlari bo'yicha mutaxassislarini jamlab, ish boshladi.

Payariqning Tomoyrot qishlog'da tug'ilgan qahramonimiz ota-onasining o'qimagan bo'lsa-da, ziyojolar kabi hayot kechirganini alohida ta'kidlaydi. "Otamni ishiga nisbat berib, ko'philish "Burhon pochtachi" derdi. Urush ko'rgan otam sakkiz qiz tug'gan onamni o'g'il ko'rmadik, deb ko'zini yoshlatgan emas. Xudo suyib, to'qqizinch bo'lib ukamiz tug'ildi", deydi u.

"Burhon pochtachi"ning qizi ilmga tash-nalikni otaning qonidan, onanining jondan yuqtirdi. Maktabni oltin medal bilan, tibbiyot texnikumini ham, institutni ham qizil diplom bilan tugatdi. Sabohat opa maktab davrini eslar ekan:

– Eng a'lochi o'quvchilar safida bo'lgan man. Aniq fanlarga qiziqishim balandligini anglagan matematika muallimimiz dam olish kunlarida meni Samarqand davlat universitetida tashkil etilgan olyi matematika kurslariga olib borar, kelajakda olimma bo'lishim uchun astoydil rahnamolik qilardi. Shifokorlikka qiziqishim meni tibbiyot bilim yurtiga yetakladi. Umidi puchga chiqqanidan xafa bo'lgan ustozim arazlab, Samarqand davlat tibbiyot institutining talabasi bo'lgunimga qadar salomimga alik olmay yurdi. 1978-yilda olyi o'quv yurtiga eng yuqori kirish bali bilan qabul qilindim. Mandat bo'ladigan kuni olimamiz uchun quvchning va musibat birga keldi. 13 yashar eng kichik singlim shu kuni og'ir xastalikdan vafot etdi. Onamning qistovi bilan imtihonni beshsa topshirgandim. Otam bilan onamning musibat ustida ham meni o'ylashgan, "o'qishga kirdim", degan xursandchilikni his etishimni istashgan. Ko'philish mandatdan o'tolmadim, deb yig'lasa, hammani hayratda qoldirib men ham yig'lab chiqdim. Bir ko'zimdan quvchning, bir ko'zimdan alam yoshlari oqdi...

Bilim olishga mukkasidan ketgan, har jabba-da qat'iyat bilan qadam tashlagan Sabohat opa ikki o'g'il, bir qizni tarbiyaladi, o'qitdi, uylu-joyli qildi. Qolaversa, jizzaxliklarning ham ijtimoiy, ham siyosiy hayotida kamarbasta. Xalqqa qilgan xizmatlari munosib e'tirof topib, 2021-yilda I darajali Salomatlik ordeni bilan

HIKOYA

Qayerda bo'lmay, uchala otoshim yonimda. Kozlov ham, Tabib ham, Pakana ham. Kozlov deganimiz menga o'xshab naynovgina. Nega unga Naynovmas, Kozlov deb laqab qo'yanimiz sababi... maktabimizga yangi jismoniy tarbiya o'qituvchisi keldi. Kozlov degan. Shu odam kelishi bilan katta yangilik qildi. Voleybol maydonchasi qurdirdi. Hamma qiziqib ketdi bu yangi o'yinga. Ayniqsa, haligi naynov otoshim voleybol jinnisiga aylandi-qo'yi-da, Kozlov laqabini ortirib oldi.

Yana biri haligi Achaqiz tabibining jiani. U jiyangligi uchun emas, hammaga aql o'rgataveridan Tabibiga aylandi.

Pakana laqabi sababiga izoh kerakmasdir. Lekin keyingi paytlar bo'yini ancha cho'zilib qoldi. Maktabda turnikka, dala-dashtda daraxtlarga ko'p osildi shekilli-da. Biz bo'sak buni atay sezmaganga olamiz. Pakana deb chaqiramiz.

Hanisha, hamma yerda birgazim.

Qo'llimiz ishdan bo'shadimi, xilvat Archamozor tog'iqa chiqib ketamiz. Archamozor tepaisida sinfoniamiz sahnicha keladigan Silliq tosh bor. Muqadas tash. Uni tavob qilib, nima tilak qilsang, tilagingga yetasan ekan. Biz to'rtta Tursunboy ham har gal chiqqanimizda avval Silliq toshni obdon tavob qilamiz. Biz yetimlar qachon odam bo'lamiz, qachon qornimiz to'q, egnimiz but bo'ladi, deb oz-ozdan yig'lab ham larimiz. Keyin o'zimiz bilan opkelgan zog'oramni, o'rak qoqimi, baham ko'ramiz. Danag-u yong'oqlarni chaqib yeymiz. Keyin Silliq tosh ustida o'tirgancha atrofni tomosha qilamiz. Pastdagagi hamma narsa: hovilar, ko'chalar, dalalar, g'mirilab yurgan jon borki kaftdagiday aniq-tiniq ko'rinib turadi...

Bir kuni Kozlov deganimiz, uni qaranglar, anovi Uzoqvoy akani budkasimi, deb goldi. Budka deganida sartaroshxonani tushunamiz. Keyin Uzoqvoy sartarosha haqida rosa gurung berdi. Aytishicha, uni "Ambarная книга" degan qalin daftari bor emish. Daftarda qishloqda qancha odam bo'lsa, hammasini ismi-sharifi alfavit bo'yicha yozib qo'yilganish. Masalan, Tepa mahalla, falon uyda, falon-falonlar yashaydi. Yoshi, kasb-kori va hokazo...

— Unga bu nimaga kerak ekan? — dedim hayron bo'lib. — Bor-yo'g'i bir sartarosh bo'lsa...

Kozlov yelka qisdi.

— Bilmasam...

— Nega bilmaysan, u NKVDni odami-ku! — dedi Pakana bamaylixit.

— NKVD? Yo'g'e, shu odam-a? — dedim ishonqiramay. — Men ulardi ko'rgaman. Hammasi qop-qora charm kamzulda, shapkada edi. Qaraqlaridan oturkadi. Yumshoqqina Uzoqvoy amaking qanaqasiga NKVD bo'lsin...

— Ha, u yumshoqqina bo'lib yuradi, — dedi oshnam gapimni bo'lib. — Ko'rgan bittani jon-jonlab gapiradi. Jon-jonlab jonini oladi. Bilmagan bo'sang, bilib qo'y: Abdulla rais ana shu kasapatti kasriga qamalgan. Yaxshiyam odamlar qattiq turib olishgan. Emasam, haligacha yotgan bo'lardi, Xudo deb.

— Yo'g'e! Qanaqasiga? Uzoqvoy kim bo'ptiki...

— Uzoqvoy NKVDni odami, — dedi Pakana cho'r't kesib. — U qishloqda nima gap-so'z bo'lsa, yuqoriga yetkazib turadi.

Xayolimga kelgan so'zdan yuragim shuv etib ketdi.

— Bundan chiqdi...

— Xuddi shunday. Sizlardikiga ham shu odamdi chaquvi bilan borishgan. "Mulla Abdumajiddi uyida eskichar kitoblar bor. Kechalari uyiga odam to'plab, kitobxonlik qiladi. Odamlardi ongini zaharlapти", degan.

Ko'zlarimga ham, qulqlarimga ham ishonmay qolgandim. Bu bola o'sha o'zimizdi pakana nomi yoki...

— Menga qara... rostmi shu gaplar? A, sen qayerdan bilasan bularni?

— Bitta menmas, mana Kozlov ham, Tabib ham biladi.

Sheriklarimga qaradim. Ular ham bosh irg'ab tasdiqlashdi.

— Unda nega?

— O'zingdi ham xabaring bo'lsa kerak

TURSUNBOYNING SARGUZASHTLARI

deganmiz-da. Butun qishloq biladi-ku... — dedi endi Tabib ham tilga kiriб.

— Baribir bir narsaga tushunmayapman... Abdullajon raisday bir odamni qamatgan bo'lsa, nega hech kim hech narsa demaydi unga?

— Ha, demaydi, deyolmaydiyam, — dedi Pakana kesib-kesib. — Chunki, u NKVDni qulog'i. Davlatti odam!

Ko'z oldimga bundan uch yil avvalgi manzara keldi. Boloxona. Kigiz ustidagi namgarchilikda hilvirob ketgan kitoblar. Kitoblar azasini tutib, yosh boladay ich-ichidan sitilib, sim-sim yig'lab o'tirgan bobojonim... "Bobojonimni, uning kitoblarini bu ahvolga solgan odamlarni izlab topaman. Ulardan, albatta, o'chimni olaman!" deya ahd qilgandim o'shanda.

Mana, uni topdim. Endi ahdimdi ustidan chiqishim kerak, o'chimni olishim kerak! Lekin qanday qilib? Abdullajon raisday odam har dami ichida yuraganida, menga yo'l bo'sin. Eh, bolalikning qo'li qisqa bo'ladi, degani rost ekan-da!

Men do'stlarimga qaradim. Ular shartta o'rinalrideran turib, oldimga kelishdi. Sababi, ko'zlarim jiqli yoshga to'igan ekan, o'zim sez-mabman.

— Nima qilamiz? — dedim.

— Nima desang shu! — deyishdi bir ovozdan. Keyin yonimga o'tirishdi.

— Budkasiga o't qo'yamiz! — dedim. Xayolimga dastlab kelgani shu bo'ldi.

— E, yo'q, — dedi Pakana bosh irg'ab. — Bo'lmaydi. Uning qo'l uzuн. Qochib qutulmaymiz.

Juvonmarg bo'p ketamiz.

Tabibga jon kirdi.

— Bitta ish qilamiz, — dedi.

Unga yalt etib qaradik.

— Qovun o'g'irlaymiz.

— Nima!! — dedik baravariga.

— Qaranglar, — dedi u baland-balando tol, teraklar oralab oqib yotgan Sanoch sojni ko'rsatib. — Huv o'sha chekkadagi polizdan o'g'iraylimiz.

— Ey, odamga o'xshab gapir, — dedi Kozlov toqati tugab. — Ni ma bo, alahsirayapsanmi? Biz Uzoqvoy haqida gapirayapmiz.

— Men nima deyapman!

— Sen ko'satsan joy O'skanboyniki-ku!

— Bilmasang, bilib qo'y. O'sha O'skanboyni Uzoqvoy bilan sheriklikda dehqonchilik qiladi.

— O'ylab ko'rish kerak, — dedi Pakana senin o'nidan turib. Bir-ikki u yoqqa, bu yoqqa borib keldi-da, qaytib o'tirdi. — Bu ishimiz bilan bechora O'skanboyna ziyonimiz tegib qolmasin.

— Tegsin-da, — dedi Tabib qat'iy qilib. — Uzoqvoy bilan oshnami, demak

uyam qulqlardan. Ular bekorga sherikchilik qilishmaydi.

Bu gap jo'yali tuyulib, hammamiz jim qoldik. Tabib davom etdi.

— Bu kecha razvedka qilamiz. Ahvolni o'rganamiz. Keyin jiddiy ishga o'tamiz...

Yarim kecha.

Oy chiqqan.

Atrof suv qygandek jim-jit.

To'rt o'ayni tizilishib poliz chekkalab boryapmiz. Go'yo xotirjamdaymiz-u, bari-bir ichimizda ozgina hadik bor. Ichimizdag'i tashimizga chiqmaydi. Tashimizga chissa bo'ldi, to'rt hadik birlashib, bizdi qo'rroqqa aylantirib qo'yadi. Va mana bunday bemalol, bexavotir emas, xuddi o'g'ri mushukka o'xshab pusib yuramiz keyin. Biz buni istamaymaymiz. Chunki maqsadimiz o'g'rilik emasda. Maqsadimiz — anovlardi andak hurkitib qo'yish. Qachongacha ulardan qo'rjishimiz kerak. Qachongacha chaqimchi, sotqinning oshig'i olchi bo'lishi kerak. Mulla bobomuning kimiga yonlonigini bor edi. Aybi kitobxonligini? Odamlardi kitobga qiziqtinganimi? Zamonning aynigani shu-dal!

Xullas, bit yerlarda to'xtal poliz oraladik. Yo'l-yo'lakay har birimiz bittadan taruzvani palagidan uzb oldik. Qamish-qiyooqlar qalin o'sgan bir yerda o'tirib, taruzlarimizni tars-turs yorib, chala-chulpa yeb tashladik. Pichir-pichir qilib, ertangi ishimiz rejasini tegib qoladik. Keyin bittadan qovun ko'tarib, yo'iga tushdik.

Atrof jimit, xavotirli bir narsa sezilmasdi...

Shom mahali.

Archamozordagi Silliq tosh yonidamiz.

Endi to'rttamas, o'n bitta o'g'onmiz. Tabibning xabar yetkazishicha, kapa yaqinida bir aravacha keladigan taruz-qovun uyub qo'yigan ekan. Demak, ishimiz osonlashibdi. Poliz oralab yurmaymiz.

Silliq tosh ustida tun yarmiga qadar gurung-lashib vagtni o'tazidik. Keyin reja bo'yicha ishga kirishdik.

Hammamiz yarim yalang'och, chirmandani takillatib, toshfonarni bilanglatib, o'yinga tushib, qiy-chuv bilan pastga ena boshladik...

Endi bir tasavvur qip ko'ring: tun yarmida, tog' boshida tuyqusdan chirmanda takillab qolsin. Allanlening bilanglagan yorug'ida shir yalang'och jinvachchalar raqsi boshlanib ket-sin. Boz ustiga chirmanda takillashi-yu jazavalni qiy-chuvlarga tog'-u toshlar aks sado berib turusin... Jinvachchalarning jilpanqlagan soyasi chor atrofni qoplab olsin... Yana deng, "jinlar

Tabibga jon kirdi.

— Iye, bularing ham Tursunboy-ku, — dedi Sotvoldi aka turgan yeridan. — Topdimmi?

Bittasi ikromov Tursunboy, narigisi Bo'riboyev, yana biring Turg'unboydi o'g'lisani, to'g'rimi?

Bu uchchoviniyam akasi menga jo'ra bo'ladi.

Seni tog'ang ham jo'ram, yaqin jo'ram. Endi O'skanboy akani qiyamangalar, xo'pmi, ertabla kapaga o'tinglar.

Keyin ketdi polizga qarab. O'rtoqlarim yonimga kelishdi.

— Yetib olmadimi? — dedi Pakana.

raqsi" shitob bilan pastlikka enib, ustingga bo'stirib kelaversin...

Manaman deganning ham yuragi uvishadi-mi, uvishadi. Bir hadigiga o'n hadik qo'shilib, juftagini rostlab qoladimi, rostlab qoladi...

Aqissa, chirmandani takillatib, toshfonarni bilanglatib, qiy-chuv ko'tarib, pastga tushib boryapmiz. To'g'ri O'skanboyning kapasini mo'jalga olganmiz.

Kapaga yetib keldik hamki, jon zoti ko'ri-nish bermadi. Kim jonidan to'yganki, jinlar qarshisiga chiqsa...

Bolar childirmani, qiy-chuvni to'xtatmay, raqsga tushaverdi, biz Kozlov ikkimiz, kapa ichiga mo'raladik. Juftakni rostlab qolishibdi. Vaqtini o'tkazmay, ishga kirishdik. Buzorda deb uyb qo'yilgan bir arava qovun-taruzvuni bitta qoldirmay Sanoch soya oqizidik. Etaka, qishloqqa yaqin yerda sheriklarimiz kutib turardi, albatta.

Ertasiga qulq tutib yurdim. Qishloqda "jinlar raqsi" haqida gap-so'z bo'lmadi. Menimcha, O'skanboy chuv tushganini sezsa ham, birovg'a churq etmagan. Kulgiga qolishdan qo'rqaan. Biz ham uni anchagacha bezotta qilmadik. Orqasini sovutmoqchi bo'ldik-da.

Bir haftalar o'taverdiki, "o'g'ilikdi xumori" tutta boshladi. To'rt o'ayni tun yarmida yana yo'ga chiqdik.

Poliz yonalab boryapmiz. Bir yerlarga borkid-ka, atrofga qarab olib, sekin ichkariga qadam bosidik. Lekin bu safar biror palak ustida to'xtab egilishga ulgurmadi. Kapa tarafda hushtak eshitildi. Turgan yerimizda tek qotdik.

— Ho', yigitlar, — degan ovoz keldi hushtak ketidan.

— "Uh, Sotvoldi aka! — darhol tanidim men ovoz egasini. — O'ldik!"

— Kozlov, qo'chidik, — dedim ovozim qaltilab.

— Nima deding?

— O'skanmas... Sotvoldi aka, ketdik, tez bo'l!

Zuv-zuv yugurib soy bo'yiga chiqib oldik.

Orgamizdan novcha Sotvoldi aka zipillab kel-yapti.

Katta sada degan joy bor. Shunga yetganda to'rtvomiz uch tarafga — bittamiz O'ng'ortoqqa, ikkitamiz chagpa — Qapchig'a yuga, men to'g'riga Poday qishloqqa qarab yo'l soldik.

Bunday qarasam, Sotvoldi chopqir mening ketimdan tushgan. Qishloq chekkasiga yetdim, o'zimni ichkariga uraynim, aylanib o'tayinmi, deb turganimda Sotvoldi aka baqirdi.

— Ho', Adashvoy akamdi o'g'li, sen boli ni bunaqa chopqirilingdi bilmas ekanman. Bo'ldi, tan berdim, — dedi. Oramiz ikki yuq zadancha. — Qaytdik, bo'ldi, sinovdan o'dindig! — Shunday dedi-yu orqa o'g'irineta boshladi.

Oraliq masofani saqlab, qo'rqa-pisa unga ergashidim. Safed Bulonga yaqinlashganda ikki tarafa qochgan jo'ralarim ketma-ket hustak chalishdi. Kelaveringlar, deganday hustak bilan ishsha berdim. Sotvoldi aka qishloq etagi-da kutib turdi. Undan olisroqda to'xtadik.

— Iye, bularing ham Tursunboy-ku, — dedi Sotvoldi aka turgan yeridan. — Topdimmi?

Bittasi ikromov Tursunboy, nar

25-OKTYABR - PIRIMQUL QODIROV TAVALLUD TOPGAN KUN

Bundan 47 yil muqaddam, 9-sinfda o'qib yurgan kezlarimda, Shahrishabzad adabiyot fani bo'yicha olimpiadada ilk marta O'zbekiston xalq yozuvchisi Pirimqul Qodirov bilan uchrashtganman. Olimpiadaning oxirgi kunlarida Pirimqul aka mashhur olim Matyoqub Qo'shjonov bilan birga Shahrishabzga keldi. O'zbek adabiyotining bu ikki darg'asi bilan bo'lgan uchrashtuv orzular osmonida uchib yurgan biz o'quvchilarga qizg'in hayajonlar bag'ishlagan edi. Uchrashtuvdan so'ng adib ilg'or o'quvchilar bilan alohida gaplashdi. Ular orasida men ham bor edim. Pirimqul akaga ma'qul keldim shekilli, menga uy manzilini berib: "Menga xat yozib turing, she'rлaringizni yuboring", dedi. Shunday katta yozuvchining bir o'quvchi bolani sizlab gapirishi va muloqotga undashi meni hayron qoldirgan. Bu e'tiborning o'zi uch-to'rta xom mashqlari havosida masrur yurgan g'o'rgina bola uchun katta bayram edi. So'ng olimpiada tugab, o'quvchilar uy-uyiga – kapa to'yiga tarqalishdi.

Keyinroq... Surxondaryoning chekkadan chekka bir qishlog'i Boymoqliga, "to'g'ri kelgan narsani she'r deb kuylab", qog'oz qoralab yurgan bir o'smirliga kimsan O'zbekistonning ulkan adibi Pirimqul Qodirovdan bir necha marta xatlar borgan. Shunday mashhur yozuvchining bir maktab bolasi uchun vaqt ajratib xat yozishi, yo'l-yo'riq ko'rsatib, mashqlariga fikr bildirishi katta gap edi. Bunday mehr va samimiyat har kimning ham haddi emas. Ba'zan men hozirgi yoshimda chekka bir qishloqdagi biron bo'z bolaga shunday himmat va rag'bat ko'rsata olamanmi, deb o'zimga savol berib ko'raman va javobda ikkilanib qolaman. Bu xatlar menga qanot bergen. Ularни saqlab qololmaganimga mudom achinaman. Ular menga qadrondi edi. Garchi yillar shamoli xatlarini qaylarga dir qushsharday uchirib ketgan bo'lsa-da, ular qalbimga muhrlangan.

Menga Pirimqul akaning ko'p yaxshiliklari o'tgan. Maktabni bitirgan yilim mamlakatining eng nufuzli jurnali "Guliston"da she'rlarim chiqdi. Men "Guliston" jurnali ning manzilini ham bilmash edim. Tahririyatga she'r yuborganim ham yo'q edi. Bu men uchun kutilmagan hayajonli voqeа bo'ldi. U paytlar "Guliston"da chiqishi degani katta yo'l uchun fatvoday gap edi. Chunki bu jurnalning boshida asr donishmandi Asqad Muxtor turardi. Keyin bilsan, Pirimqul Qodirov Asqad Muxtorga mening mashqlarimni tavsya qilgan ekan.

Toshkentga o'qishga kelganimdan so'ng Pirimqul akaning ko'p gurunglarini olgaman. Juda madaniyatlari, bag'rikeng, doimo fikri-zikri yozayotgan asari bilan band bo'la-

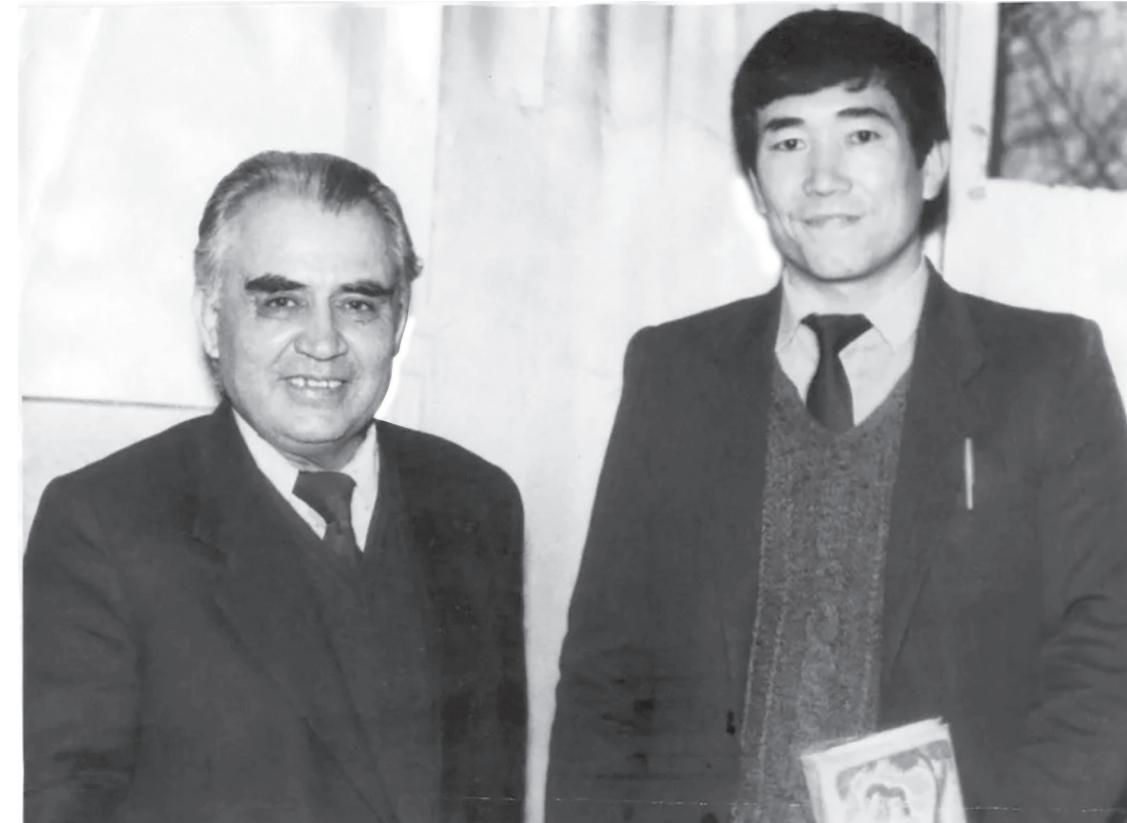
OYDINLAR

XX asr boshlarida barcha sohalarda katta islohotlarga bel bog'lagan jadidlar o'zbek tilini rivojlantirish va imlo qoidalarini yaratish borasida ham tizimli ishlarni amalga oshirdi. Bunda sho'er, publisist, pedagog va yozuvchi sifatida tanilgan Mashriq Yunusov (Elbek) ning jonbozligini ham alohida aytib o'tish zarur. Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori Shoira Bobomurodovaning ayni masaladagi tadqiqotlarini, o'sha davr matbuotida tinim-siz chop etilgan tilshunoslikka oid maqlolarni o'qir ekanimiz, Elbekning naqadar jonkuyar tilshunos bo'lganiga guvoh bo'lamiz.

Elbek tilshunoslikdagi faoliyatini "Chig'ato'y gurungi" to'garagida xalq og'zaki ijodi namunalarini to'plab, ularning til xususiyatlarini o'rganish bilan boshlagan bo'lsa, keyinchalik lug'at va atamalar ustidagi izlanishlari davomida bu sohaga chiqqurroq kirib boradi. 1934-1935-yillarda "O'zbekcha shakldosh so'zlar lug'ati", "O'zbekcha ma'nodosh so'zlar lug'ati" hamda "O'zbek to'la so'zligiga materiallar" nomli xalq dostonlari tiliga oid lug'atlarni tuzib, nashr ga tayyorladi. Biroq 30-yillardan boshlab o'zbek ziyoilari qarsi boshlangan tazyiqlar ularning faoliyatini bo'ga boshladi, hattoki ayrim nashr ga tayyorlab qo'yilgan (masalan, Elbekning "Ma'nodosh

Imlo masalasini sohaning asosiy og'riqlaridan biri deb hisoblagan Elbek tilimizga mos imlo bo'lishi kechiktirib bo'lmash zarurat ekanini qayta-qayta ta'kidlashdan char-chamaydi. Bizning imlomiz shunday imlo bo'sinki, faqat o'zbek tiliga xos va o'zimiza mos bo'lsin.

OLIS VA YAQIN XOTIRALAR

Pirimqul Qodirov shogirdi To'iqin Eshbek bilan.

digan zahmatkash bir inson edi. Hamma narsani teran nigoh bilan kuzatardi. Bir kuni Pirimqul akaning Asqad Muxtorga qo'shni uyida o'tirganimizda, u kishi menga o'sha kunlari yozayotgan yangi asarining qo'lyozmasini ko'rsatdi. Qo'lyozmani ko'zdan kechira turib, bir narsadan ajablanganman. Bir varaq oq qog'ozda bor-yo'g'i 8 yo 9 qator yozuv yozilgan, har bir qator orasi 3-4 santi-metr ochiq qoldirilgan. Aslida qo'lyozmada bir sahifaga 30 qatorgacha yozuvni sig'dirsa bo'ladi. Lekin bu qo'lyozmaning hamma sahifalaridagi ochiq joylar dehqonning ekin ekilmay qolgan yeriday bo'sh yordardi. Ko'nglimdan "Pirimqul aka qog'ozni rosa is-rof qilar ekan-da", degan o'y o'tdi. Kuzatuvchan, farosatli odam emasni, darrov dilim-dagini fahmladi. "Men ataylab qator orasini ochiq qoldiraman, -dedi u qo'lyozmaga qo'l bilan ishora qilib. - Buning boisi yozganlarimni keyin qayta ishlayotganda varaqdagi ochiq joylar menga juda asqotadi. Tahrirlab joylarini o'zgartiraman, so'zlar va jumlar ustida ishlaganimda qog'ozda bo'sh joy ko'p kerak bo'ladi. Shuning uchun shunday yozaman. Ba'zida bir qo'lyozmani o'mar-

talab qayta ishslashga to'g'ri keladi". So'ng Pirimqul aka javondan eski bir qo'lyozmasini olib ko'rsatdi. Haqiqatan, butun boshli sahifada bir santimetr ham ochiq joy yo'q edi. O'chirilgan, chizilgan, qayta yozilgan, so'zlar bo'yab tashlangan, boshqa so'zlar qo'shilgan, xuddi asalari uyasidagi millimetrlargacha hisobda. Men zahmatkash, fidoyi adibning qo'lyozmasi bilan yuzma-yuz turardim. Bu men uchun ulug' musavvirning tasviriy asarini tomosha qilishday zavqli edi. Shunday katta Pirimqul akaning qanday mehnat qilishini his qilganman. Bir so'z bilan aytganda, Mirtemir domla "nazm dehqoni" deha ta'riflanganiday, Pirimqul aka nasr dehqoni edi.

Adiblarning qo'lyozmalari ko'p kechinmala giva guvohli beradi. Ularning ishslash nizomini, ijodiy salohiyatini, so'zga munosabatini, badiiy didini, farosatini ko'rsatib turadi. Qo'lyozma insонning ichki qiyofasining oynasi kabidir. Lekin afsuski, biz qo'lyozmalar yo'qoladigan asrda yashayapmiz. Keyingi asrda qo'lyozmalar bo'lmaydi. Hatto imzolar saqlanib qolishi ham dargumon. Bu esa bani basharning katta yo'qotishlari dan yana biri bo'lishi tayin.

Bir gal Pirimqul akaning uyiga borganimda, u kishini qattiq xafa holda kor'dim. Juda madaniyatlari, vazmin, sabrli, har narsaga ma'rifat ko'zi bilan qaraydigan bu donish adib odatda ranjini birovg'a sezdirmas edi. Uning teran nigohlari katta-katta ko'zlarini mung qoplagan. Hamma narsani ichiga yutadigan tog'day og'i bu odam portlash oldida turardi. Uning atrofida kechayotgan suronlardan xabarim borligi uchun ne derimni bilmay turganimda, bordan o'zi yorilib qoldi: "Men Boburni noto'g'ri ulug'lagan emishman. U imperator, yovuz podsho emish. Men Boburni ideallashtirgan emishman. Podsholar haqida bunday asarlar yozish mumkin emas emish."

O'shanda "Yulduzli tunlar" romani ayovsiz tanqid-u ta'qibga uchragan, shaxsan Markazqo'mning ideologiya kotibi g'azab otiga minib olib, mamlakat bo'ylab chang-to'zon ko'targan, qizil minbarlarda pishqirib Bobur Mirzoga qarshi qilich yalang'ochlab chiqqan kunlar edi. Aslida Boburning bit-ta nigohi qarshisida yetti bukilib qoladigan bunday kimsalar besh yuz yil avval xoinlar xiyonati bilan vatandan ketishga majbur bo'lgan bobomizning nomini endi kitoblardan, matbuot sahifalaridan, televizor ekranlaridan, yanayam aniqrog'i, millat xotirasidin o'chirishga bel bog'lagan edi. O'n yillik juda mashaqqatli mehnatning sa-marasi bo'lgan "Yulduzli tunlar" romani bu siyosiy fitnaning markaziga tushib qolgandi.

Men o'shanda Pirimqul akaning ahvolini tushunganman. U o'zini haqoratlanganday, xo'langanday his qilardi. Shunday katta xizmatni qilgan odam tuhmatga qolib o'tirardi. Holbuki, Oybek domla "Navoiy" romani bilan Alisher Navoiy siyimosini qanday porlatgan bo'lsa, Pirimqul Qodirov "Yulduzli tunlar" romani bilan buyuk Bobur siyemosini shunday porlatdi. Hukmron saltanat uchun bunday ulug' siyolarning ziysi qaysidir xandaqlarda ko'milib ketishi muhim edi. Lekin bu ta'qib-u tazyiqlar qanchalik xatarli bo'lmassisin, roman xalq qalbidan joy olib bo'lgandi. Endi uni yo'qish o'rtoq Boykenjayevning "aralash qabristoni" ni o'chishday jo'en emasdi. O'sha vaqtarda "Yulduzli tunlar" asariga qilingan zulmga nisbatan buyuk adib Chingiz Aytmatov o'z munosabatini bildirib chiqdi va yozuvchi mehnatini himoya qildi.

Pirimqul Qodirov "Yulduzli tunlar", "Avlodlar donovi", "Qora ko'zlar", "Olmos kamar"

Eshqobil SHUKUR,
O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan
madaniyat xodimi

kabi romanlar, qator qissa va hikoyalar yozib milliy adabiyotimiz xazinasiga ulkan hissa qo'shish bilan birga mustaqillikning dastlabki kunlарidagi "Labbay" deb yurt xizmatini zimmasiga oлган fidoyi adiblardan biridir. U Oliy Majlisda mamlakat kelajagiga daxldor muhim qonunlarning qabul qilinishida, O'zbekiston bayrog'i loyihasini ishlashda, Konstitutsiya, davlat tilli bilan bog'liq masalalar va boshqa jarayonlarda faol qatnashgan. Pirimqul Qodirovning ijtimoiy faoliyingtoni o'z alohida o'rganilishi lozim bo'lgan mavzu.

Pirimqul Qodirov haqida gap ketganda, o'zim ishtirokchi bo'lgan yana bir voqeа borki, uni aytib o'tishni qarzim deb bilaman. Bu voqeа Pirimqul akaning inson sifatidagi yorqin jihatini, samimiyatini va mehr-oqibatini namoyon qiladi.

Toshkentga oilam bilan endigina ko'chib kelgan paytimiz edi. Bir farzandimiz bor. Turar joyimizning tayini yo'q. Adashgan qushlarday u shoxdan bu shoxga uchib-qo'nib yurgan kezlarimiz. Endi ishga kirgan vaqtlarim. O'sha davrning 100 so'mcha maoshi oyning yarmidan o'tmay, ado bo'la-di. Dekabrnning oxirlari edi. Devori suvoq qilinmagan, derazasining bir ko'ziga oyna qo'yilgan bo'lsa, bir ko'ziga karton qog'oz qoqig'an, kuni temir pechkaga qolgan, bitmagan uuda yashaymiz. Buyog'i yangi yil bayramiga juda yaqin qolgan. Hamma uylarda bayram tayyorgarligi avjida. Shunday kunlarning birida Pirimqul aka meni uyiga chaqirdi. U yoq-bu yodqan gurunglashganimizdan so'ng, u kishi menga chek yozib berdi. "Navoiy-30"ga borib, omonat kassaga uchraysiz, shu cheknini ko'rsatasiz?" Men Pirimqul akaga "Yo'q, qo'ying aka", deganday savol alomot bilan qarab turardim. U kishi buni ham darrov sezdi. "Bu sizlarga, kelinga, o'g'lingizga bizdan bayram sovg'asi. Yangi yilni yaxshilab kutib olinglar", dedi. Men o'sha kuni "Navoiy-30"dagи omonat kassadan 120 so'm pul oldim. So'ng to'g'ri Markaziy univermagga borib, 67 so'mga ko'kimtr rangdagdi, nimchali kostym-shim sobit oldim. Bu kostym-shimmi "Pirimqul akam obergan kostym", deb maqtanib, uzoq vaqt kiyib yurdim. Qolgan pulga barakali bozor qilib, oilam bilan yangi yilni kutib olyaganimiz. Bu bayram oilamiz hayotidagi ajoyib bayramlardan biri bo'lgan.

ELBEK – O'ZBEK TILI JONKUYARI

Biz o'zga tillarning alifbosini olib, ularga moslashmaylik, balki ularni o'zimizga moslashiraylik. Ana shunday sabablar tufayli O'zbekiston Til va adabiyot ilmiy tekshirish institutiga katta maqsadlar bilan ishga kirgan Elbek yetti oy ichida uni tark etishga majbur bo'ladi. Ammo til bilan bog'liq birORTA masala yo'qki, o'sha davrda Elbekning nazaridan chetda qolgan bo'lsa. U til bilan bog'liq jarayon xususida matbuotda muntazam chiqishlar qilib, o'z munosabatini bildiradi.

Tilni saqlash va uning qat'iyoqligidan biri deb hisoblagan Elbek tilimizga mos imlo bo'lishi kechiktirib bo'lmash zarurat ekanini qayta-qayta ta'kidlashdan char-chamaydi. Bizning imlomiz shunday imlo yoxud yet so'zlarni silab, oni o'z holida qoldirmoq yana aytaman yarashmaydur. Tutkan yo'sunimizga teskari bo'lg'on so'zlarni butunlay oradan chiqarmoq kerak". ("Imlo masalasi" "Ishtirokiyun", 1920-yil, 7-oktyabr).

Tilni saqlash va uning qat'iyoqligidan biri deb hisoblagan Elbek tilimizga mos imlo bo'lishi kechiktirib bo'lmash zarurat ekanini qayta-qayta ta'kidlashdan char-chamaydi. Bizning imlomiz shunday imlo yoxud yet so'zlarni silab, oni o'z holida qoldirmoq yana aytaman yarashmaydur. Tutkan yo'sunimizga teskari bo'lg'on so'zlarni butunlay oradan chiqarmoq kerak". ("Imlo masalasi" "Ishtirokiyun", 1920-yil, 7-oktyabr).

Tilni saqlash va uning qat'iyoqligidan biri deb hisoblagan Elbek tilimizga mos imlo bo'lishi kechiktirib bo'lmash zarurat ekanini qayta-qayta ta'kidlashdan char-chamaydi. Bizning imlomiz shunday imlo yoxud yet so'zlarni silab, oni o'z holida qoldirmoq yana aytaman yarashmaydur. Tutkan yo'sunimizga teskari bo'lg'on so'zlarni butunlay oradan chiqarmoq kerak". ("Imlo masalasi" "Ishtirokiyun", 1920-yil, 7-oktyabr).

"Shuningdek, ushbu turkum ostida "ila" va "bilan" so'zlarining farqi, "-lik" va "-li" qo'shimchalarining to'g'ri yo'llanishi, "bek" va "berk" so'zlarining ishlatilishi kabi masalalar qalamqa olinadi. Elbekning fikricha, so'zni qanday eshitilsa, shunday yozish yaramaydi. Uni til qoidalariga moslab, adabiy til me'yorlariga solish lozim. Bu boroda tilshunoslarning sa'y-harakati kerak bo'ladi. Mutaxassislar o'zlarini bir qarorga kelib olmas ekan, tilimizni bir tizimga solish imkonsiz. Ayrim so'zlarining yozilishi o'sha davrda ham katta muhokamatlarga sabab bo'lgan. Bunga turli shevaldaragi kishilarning so'zlarini turlicha tafalluz qilishi sabab bo'lgan. Elbek bunday tilshunoslarga qarshi turib, shunday yozadi: "Bukun boshqa yoqlarni uncha bilmasam-da, Toshkentning o'zidagi tilchilarining tilinay xususiyatiga qarashlari turlichadir. Jumladan, shunday tilchilaridan bir qarshilari eshitilgan imlovy va uslubiy xatolarga oqichqa munosabat bildirib, muharrirlarini ogohlilikka chiqaridi. "Turkiston" gazetasida "Tilimizdagи yonglishliqar" sarlavhasi ostida bir turkum maqlolalar e'lon qiladi. Ularning har birida so'z va qo'shimchalarini qo'llashdagi xatoliklar hamda ularni to'g'ri ishlatish qoidalari berib boriladi.

Bu davrda jadidlar asosiy g'oyalarini, fikrlarini matbuotning kuchi orqali xalqqa yetkazishga urinashadi. Shu bois ham til islohotini ham avvalo, gazeta va jurnallardan boshlash kerakligi ta'kidlanadi. Vaqtli matbuot nashrlarida chiqqan xatoliklar, g'alizliklar ayovsiz tanqid qilinadi. Elbek ham bir nechta maqlolalarida matbuotda yo'q yil qolgan imlovy va uslubiy xatolarga oqichqa munosabat bildirib, muharrirlarini ogohlilikka chiqaridi. "Turkiston" gazetasida "Tilimizdagи yonglishliqar" sarlavhasi ostida bir turkum maqlolalar e'lon qiladi. Ularning har birida so'z va qo'shimchalarini qo'llashdagi xatoliklar hamda ularni to'g'ri ishlatish qoidalari berib boriladi.

qolmaydirlar. Ular ham bu to'g'rida ulug' bir narsa "kash" etkan kishilarday xovriqib turli yoqqa chopishmoqdalar. Men bilmayman, bu qanday so'z ekan, o'zlaricha "машкенческую дуалекм" deyishib qichqirmoqdalar."

Bu davrda til va imlo bahslari juda qizg'in tus oladi. Gazeta va jurnallarda tinimsiz maqlolalar, lug'atlar, atamalar chop etiladi. Bir-birini keskin tanqid ostiga olib, xatolarni ko'rsatish, imloni to'g'rilash bilan bog'liq chiqishlar ko'payadi. Elbek "Til, atama, imlo bahslari" turkumi ostida ham bir qator maqlolalar e'lon qiladi. Adabiy tilni yaratish borasida ko'pdan ko'p takliflar beradi. Bunday bahslar, takliflar o'z natijasini bermasdan qolmadi, albatta. Bir tizimga solinmagan tilimiz ma'lum qoliplarga kirdi, sof o'zbek adabiy tili shakllandi. Gazeta va jurnallarda xatolar kamaydi. Hozirgi o'zbek adabiy tilimiz shakllanishida ham aynan jadidlar davridagi islohotlar, bahs-u munozaralar, tadqiqotlar asos bo'ldi desak, aslo xato bo'lmaydi.

Bekzod IBRAGIMOV,
Alisher Navoiy nomidagi
Toshkent davlat
o'zbek tili va adabiyoti
universiteti mustaqil
tadqiqotchisi

JADIDLARNING DAVLAT VA HUQUQ HAQIDAGI QARASHLARI

Boshlanishi 1-sahifada.

Shuningdek, "Jadidlarning davlat-huquq qarashlari", "Turkiston, Buxoro va Xiva jadidlarning davlat va huquq haqidagi qarashlari" monografiyalari, "Jadidlar tomonidan ishlitgan davlat-huquqiy atamalar terminologiyasi" lug'ati, "Millat qayg'usi" she'rilar to'plami, xalqaro va mahalliy ilmiy jurnallarda o'nlab ilmiy maqolalari, xorijiy davlatlarda va mamlakatimizda o'tkazilgan konferensiylar materiallari to'plamlarida ko'plab tezislari nashr etilgan.

Mavjud Ergashevning O'zbekiston Respublikasi Jamaot xavfsizligi universitetida yaqinda nashr etilgan "Turkiston, Buxoro va Xiva jadidlarning davlat va huquq haqidagi qarashlari" nomli monografiyasi jadidlarning dav-

latchilik va huquq to'g'risidagi qarashlari tizimli, izchil va xolis tadqiq etilgan ilmiy asar sifatida, ayniqsa, diqqatga sazovor.

Monografiyada ko'plab birlamchi arxiv materiallariidan, shu jumladan jadidlarning nashr etgan gazeta va jurnallar materiallariдан foydalani-gan, undagi ma'lumotlar ilmiy jamoatchilik muhokamasiga ilk marotaba taqdim etilgan.

"Jadidlar davlat-huquqiy qarashlarning shakllanishiga ta'sir etgan ijtimoiy omillar" deb nomlangan birinchi bobda jadidlarning davlat va huquq haqidagi qarashlari shakllanishi omili bo'lib xizmat qilgan siyosiy-huquqiy va ijtimoiy shart-sharoitlar, XIX asr oxiri XX asr boshlarida Turkiston, Buxoro va Xivada davlatchilik, huquqiy tizim masalalari tahlil qilingan. Turkiston, Buxoro va Xivadagi ijtimoiy-siyosiy hayot jadidlik harakati paydo bo'lishi va rivojlanishiga ta'sir ko'rsatgani yoritigan. Xususan, mustam-lakachi chor Rossiysi tomonidan olib borilgan siyosat, o'lkanning xomashoya bozoriga aylan-tirilib, mahalliy aholi ahvolining og'irlashgani, odamlarning kamsitligani, huquq va erkinliklari oyogosti qilingani, madaniyatni va an'analarini tah-qirlangani tasvirlangan.

Mualif jadidlarning dasturidagi uch yo'nalishni, birinchidan, yangi usul maktablarini tarmog'ini kengaytirish; ikkinchidan, umidli yoshlarni xorijiy davlatlarga o'qish uchun yuborish; uchin-chidan, turli ma'rifiy jamiyatlar hamda ziyolilarning kuchli partiyasini tuzishga qaratilgan gazeta va jurnallar chop etishni to'g'ri ta'kidlagan.

Monografiyaning "Jadidlarning huquqiy qarashlari va ularning mohiyati" nomli ikkinchi bobida Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdurauf Fitrat, Munavar qori Abdurashidxonov va boshqalarning davlat faoliyatida adolatni ta'minlash, inson manfaatlari xizmat qilish borasidagi qarashlari o'rganilgan. Jadidlarning ilm-fanni rivojlanish, insonning bilim olishga bo'lgan huquqini amalga oshirish to'g'risidagi fikrlari muhokama qilingan. Mualif inson huquq va erkinliklari ustuvorligi jadidlikning bosh g'oyasi degan fikri ilgari surgan.

Shuningdek, monografiyada jadidlarning inson qadr-qimmati va huquqlarini himoya qilish, mustabid tuzumga barham berish, mustaqil demokratik davlat qurish kabi maqsadlarga erishish uchun mamlakatning dastlabki qadamlari sifatida, birinchidan, kuchli milliy armiyani barpo etish, ikkinchidan, demokratik sayolarni tashkil qilish va o'tkazish zarurligi to'g'risidagi xulosalariga e'tibor qaratilgan.

Monografiyaning "Xulosa" qismida Turkiston, Buxoro va Xiva jadidlarning davlat va huquq haqidagi qarashlari o'rganish metodologiyasini boyitishga xizmat qiladigan hamda fidoyi millat xodimlarining asarlari, dasturlari da davlat va huquq to'g'risidagi g'oyalarning ifodalanimishiga oid muallifning ilmiy va amaliy xulosalarini taqdim etilgan.

Kitobning huquqshunoslik fani uchun quydagi muhim yangiliklarini alohida ko'rsatib o'tish mumkin:

- jadid mutafakkirlarining konseptual qarashlari asosida ta'lim tizimi rivojlanishini ta'minlash bilan bog'liq normalarni konstitutsiyaviy mustahkamlashning ahamiyatni asoslangan;

- jadidlarning merosidan aholi o'rtasida milliy bir-damlik, vatanga sadoqat va milliy o'zlikni mustahkamlash uchun muhim ilmiy asos sifatida foydalanish zarurligi ta'kidlangan;

- jadidlarning tarixiy xotirasini tiklash, arxiv materiallari keng o'rganish orqali tarixiy voqealarni obyektiv va xolis o'rganish bo'yicha akademik doiralar sa'y-harakatini yanada kuchaytirish zarurati asoslab berilgan.

Xulosa qilib aytganda, Mavluda Ergashevning "Turkiston, Buxoro va Xiva jadidlarning davlat va huquq haqidagi qarashlari" nomli kitobi jadidlarning faoliyati yuridik nuqtayi nazardan o'rganilgan muhim ilmiy asar hisoblanadi. Bu kabi asarlarni xalqimizni jadidlarning ilgari surgan ma'rifatparvarlik g'oyalari bilan yanada yaqinroq tanishtirishga, Ona Vatan uchun aziz jonlarini fido qilgan jadid bobolarimizning xotirasini abadiylashtirishga xizmat qiladi. Zero, davlatimiz rahbari ta'kidlaganlari-dek, "Jadid bobolarimiz yurtimizni ozod etishga, qolqolikdan olib chiqib, hamma sohalarni rivoj-lantirishga borini bag'ishlagan. Buning badalini o'z jonlari bilan to'lagan. Biz bugungi mustaqillik, tinchlik, erkinlik sharoitida ularni eslashimiz, e'zozlashimiz ham qarz, ham farz".

Ian yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi mohiyati, mazmuni va ayrim normalarini qiyosiy tahlil qilgan.

Kitobning "Jadidlarning siyosiy partiyalarining dasturlarida davlat-huquqiy masalalarning ishlaniши va yechimlari" deb nomlangan uchinchi bobida "Turk Adami Markaziyat", "Yosh buxoroliklar", "Jadid taraqqiy parvarlar", "Yosh xalqiklar", "Turkiston federalistlari" kabi partiyalarning davlat qurilishi, huquqiy tizimmi takomillashtirish, siyosiy-ijtimoiy va madaniy islohotchilik g'oyalari yoritilgan. Bunda jadid partiyalari dasturlarida milliy-hududiy muxtoriyatga, davlat suverenitetiga erishish, xalqni birlashtirish, huquqiy davlatni qurish, aholi savodxonligini oshirish, uning siyosiy va huquqiy

TARIX VA TAQDIR

"TARJIMON" NING

XORAZMDAGI MUXBIRLARI

Matbuotning tarixni o'rganish-dagi ahamiyatni katta. U boshqa manbalar – qo'lyozma asarlar, arxiv hujjatlari, memuarlar bilan qiyosiy taqposlash, tadqiq qilish orqali o'tmishti yuz bergan jarayonlari xolis, haqqoniy tasvirlashga, davr manzarasi qanday bo'lganligini tasavvur qilishga imkon yaratadi. Aynan shu boisdan ham turkiy musulmon xalqlarida milliy uyg'onishni yuzaga keltirgan Ismoil G'aspralining "Tarjimon" gazetasi ham g'oyat katta ahamiyatga egadir.

Dastlab maktab sohasini isloq qilish maqsadi bilan boshlangan jadidlik harakati vaqt o'tib jamiyatning barcha sohalarini qamrab oldi. O'sha davrdagi real vaziyatda ilg'or g'oyalarni targ'ib qilish, ommalashtirish va turkiy xalqlarini jipslashtirishda matbuot tabiiy zarurat edi.

"Tarjimon" gazetasi aynan shunday mas'uliyatlari vazifani bajargan dastlabki nashr edi. Ushbu gazeta 1883-yil 10-apreldan Qrimning Bog'chasaroy shahrida chop etila boshlaydi.

Mazkur gazeta chiga boshlanganidan to keyingi 20 yil davomida Rossiya imperiyasidagi yagona musulmon matbuoti bo'lib goldi. Lekin ana shu mo'jazgina gazetanining turkiy millatlarga ko'rsatgan ta'siri katta edi. "Tarjimon"ning ta'siri ostida Rossiya imperiyasining turli burchaklarida musulmonlar tarafidan ko'p sonli yangi maktablar ochildi. Talaygina xayriya jamiyatlar tashkil etildi. Yangi adapiyotlar, darslik va qo'llanmalar yaratildi.

Ismoil G'aspral juda mahoratlari, ayni paytda so'zni isrof qilmaydigan o'tkir publisist edi. U jumladarni sodda, qisqa va lo'nda ifodalovchi uslubni qo'llidi. Shu tariqa "Tarjimon"ning o'rta umumiylar tilini yaratdi. G'aspral butun turkiy millatlarni "Tarjimon"ning yagona adabiy til ostida birlashtirishni orzu qildi. Buning uchun umrining oxiriga qadar "Tilda, fikrda, ishda birlik" shiori ostida kurashdi. G'aspral targ'ib qilgan til o'z vaqtida Qrimda, Istanbulda, Toshkent va Bokuda ham birdek tushunarli edi.

"Tarjimon" gazetasi mahalliy va rus tilida chop etilib, biri ikkinchisining aynan tarjimasidan iborat bo'lgan. Vaqt o'tib, Ismoil G'aspral maqolalardagi mavzular doirasini o'zgartirib, gazetani Rossiya imperiyasidagi turkiy musulmon xalqlarining milliy nashri darajasida qaratadi.

"Tarjimon" 1914-yil 11-sentyabrgacha, ya'ni G'aspralining vafotigacha uning noshirligi va bosh muharrirligida, vafotidan keyin esa o'g'li Rif'at va safoshi bo'lgan Hasan Sabriy tomonidan chop etilgan. Gazeta 1903-yildan haftada ikki, 1905-yildan uch marotaba va 1912-yildan esa kundalik gazetaga aylantirilgan va jami bo'lib 2826 ta soni nashriddan chiqqan. Rossiya imperiyasi va Usmoniyalar davlatida gazeta obunchalarining soni 5 ming nafragacha yetgan edi. Ular orasida Turkistonning turli hududida, xususan, Xorazmdagi turli tabaqaga mansub insonlar ham bo'lishingan.

Ma'lumki, Turkistonda birinchi matbaaxona 1868-yilda Turkiston general-gubernatorligining Toshkentdagi okrug shtabida tashkil etilgan. Biroq ushbu matbaaxona kichik bo'lgani tufayli uning nashr imkoniyatlari ham cheklangan edi. Shu bois matbaaxonada Turkiston general-gubernatorligining turli buyruqlari, ish hujjatlariga chop etilgan. 1870-yil-

ga kelib bosmaxona uskunalar ko'paytilradi va general-gubernatorlikning rus tilidagi "Turkestanskaya vedomosti" gazetasi tashkil etiladi. Xuddi shu yili mahalliy aholi uchun "Turkiston viloyating gazetasini" ham arab harfida chop etila boshlaydi. Tabiiyki, har ikkala nashr general-gubernatorlik mahkamasining gazetasi bo'lgani uchun mustamlakachilik mafkurasi va g'oyalari asosida ish olib boradi.

Ana shunday vaziyatda "Tarjimon" faqat Qrim, Volgabo'y, Kavkaz musulmonlari uchungina emas, Turkiston ahlisi, shuningdek, Buxoro amirligi va Xiva xonligi aholisi uchun ham milliy ruhdagi, ziyoqlar, xususan savodxon qatlam sevib mutolaa qiladigan, mushohada yuritadigan gazetaga aylandi.

"Tarjimon"ning g'oyalari sabab vaqt o'tib jadid taraqqiy parvarlar tomonidan Turkistonning turli hududlarida "Taraqqi", "Xurshid", "Oyina", "Sadoyi Farg'ona", "Hurriyat", "Najot", "Turon", "El bayrog'i" singari ko'plab gazetalar chop etila boshlaydi. Ushbu gazetalarda ham millat dardi, jamiyatni isloq qilish istagi, muammolarga yechim sifatidagi takliflar yoritilgan mavzularga urug' berildi.

Natijada professor Begali Qosimov tadqiq qilganidek, "jadidlik oqim emas, harakat, ijtimoiy, siyosiy, ma'rifiy harakat" darajasiga yetdi. U jamiyatning barcha qatlamlarini jaib eta oldi. Uyg'onish mafkurasi bo'lib xizmat qilidi. Uning g'ayrat va tashabbusi bilan dunyo ko'rgan Turkiston muxtoriyati bu yo'dagi amaly harakatning dastlabki natijasi edi.

Tabiiyki, Ismoil G'aspral Turkiston general-gubernatorligi, Buxoro amirligi va Xiva xonligidagi vaziyat bilan mun-tazam tanishib bordi. Negaki, G'aspral turkiy dunyo sivilizatsiyasiga katta hissa qo'shgan bu o'lkaga istiqbolli mintaqaga sifatida qaratadi.

Filologiya fanlari doktori, professor Zaynobiddin Abdurashidov jadidlik harakati va "Tarjimon"ni tadqiq qilgan holda, gazetanining Turkiston bilan bog'liq bibliografiyasini nashr etti. Professorning ta'kidlashicha, "mazkur bibliografiyanı tuzishda professor Y.Oqpinar arxivida saqlanayotgan "Tarjimon" gazetasi kolleksiyasidan foydalaniłgan. Ushbu kolleksiya 1883-yildan 1917-yilgacha sonlarini o'z ichiga oladi.

Afsuski, gazetanining 1917-yilgi sonlari to'liq saqlanmagan. 1918-yilgi sonlari esa umuman mavjud emas. Professor Y.Oqpinarning harakati bilan gazetanining kolleksiyada mavjud bo'lmagan sonlari dunyo kutubxonalarida va arxivlaridan topilib, yig'majlid to'liq holga keltirilgan. Mazkur kolleksiya hozirda "Tarjimon" gazetasining to'liq arxivsi hisoblanadi.

Xorazmning XIX asr oxiri va XX asr boshlarida davri tarixini o'rganish, tadqiq qilish zarurati bor. O'rnı kelganda, "Tarjimon"ning xorazmlik muxbirlari xususida to'xtalib o'tsak. Yuqorida ta'kidlaganimizdek, Ramazon Saydashev gazetanining faol mukhabazzalaridan bire edi. U XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Xorazmda faoliyat ko'rsatgan pedagog va jurnalidir. Ramazon Saydashev dastlab Xivadagi rus-tuzem, keyinchalik Mamat mahramning jadid maktabida dars bergan.

Nashi bosh muharriri Ismoilbek G'aspral turkiy musulmon xalqlarini, shu jumladan Turkiston o'lkasi, Buxoro amirligi va Xiva xonligidagi jarayonlarni kuzatib turgan. Shuningdek, Rossiya imperiyasidagi qaysiki nashrda bu hududlarga doir maqola chop etilgan bo'lsa, ularni "Tarjimon"da ko'chirib boshgan. Ba'zida esa izoh berib, o'z fikr – mulohazalarini ham bildirib turgan.

Ushbu maqolalarni "Tarjimon" gazetasida Xorazmga oid maqola va lavhalalar, nomi bilan kitob holida chop etish, shu bilan birga "Ismoil G'aspralining "Tarjimon" gazetasidagi chop etilgan maqolalarning Xorazm tarixini o'rganishdagi ahamiyatini" mavzusida ilmiy tadqiq qilish zarurati bor.

O'rnı kelganda, "Tarjimon"ning

gan Ramazon Saydashev edi. "Tarjimon"da Xorazmga bog'liq ko'plab maqolalar aynan uning muallifligida chop etildi. Ba'zida G'aspral Xorazm-dagi jarayonlarga oid o'zining tahliili maqolalarini ham e'on qilib bordi. Bu borada G'aspral va Xiva xonligi bosh vaziri, taraqqiyarvar, islohotchi Islamxo'ja o'tasidagi xat orgali fikr-lashuvlar ham katta ahamiyat kasb etdi.

"Tarjimon" gazetasidagi 1883–1917-yil-larga oid 150 dan ortiq maqola, xabar, lavhalarda o'sha davrda kechgan jarayonlar, voqeikllar yoritib o'tilganki, bu tariximizni o'rganishda katta ahamiyatga egadir.

Shu bilan birga, boshqa nashrlar-dagi Turkiston o'lkasi, Buxoro amirligi va Xiva xonligiga oid maqolalar bevosita "Tarjimon"da chop qilinib turgan. G'aspral ularni nashr etish orqali turk duniyosini O'rta Osiyodagi jarayonlar bilan tanishtirib turuvchi vositachi vazifasini ham bajargan.

Ana shu maqolalar orqali Ismoil G'aspral turkiy musulmon xalqlarini, shu jumladan Turkiston o'lkasi, Buxoro amirligi va Xiva xonligidagi jarayonlarni kuzatib turgan. Shuningdek, Rossiya imperiyasidagi qaysiki nashrda bu

hududlarga doir maqola chop etilgan bo'lsa, ularni "Tarjimon"da ko'chirib boshgan. Ba'zida esa izoh berib, o'z fikr – mulohazalarini ham bildirib turgan.

Ushbu maqolalarni "Tarjimon" gazetasida Xorazmga oid maqola va lavhalalar, nomi bilan kitob holida chop etish, shu bilan birga "Ismoil G'aspralining "Tarjimon" gazetasidagi chop etilgan maqolalarning Xorazm tarixini o'rganishdagi ahamiyatini" mavzusida ilmiy tadqiq qilish zarurati bor.

O'rnı kelganda, "Tarjimon"ning xorazmlik muxbirlari xususida to'xtalib o'tsak. Yuqorida ta'kidlaganimizdek, Ramazon Saydashev gazetanining faol mukhabazzalaridan bire edi. U XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Xiva, Yangi Urganch shaharlaridagi jadid maktabalarda o'qituvchilik qilgan.

Nashi bosh muharriri Ismoilbek G'aspral Ramazon Saydashev yuborgan xabarlarini "Xivadan muktab" ruknida gazetada chop etgan. "Mulla Ramazon", "Ramazon Saydashev", "R.Saydashev" imzolari ostida vohada kechayotgan har bir jarayon, voqeikllar gazetada e'on qilib borilgan. Ramazon Saydashevning pedagogik va jurnalistik faoliyatini hanuzgacha umuman tadqiq qilinmagan.

"Tarjimon"ning yana bir jonkuyar

MILLAT FIDYOYLARI

AKSILINQILOBCHI KARIM ZARIFOV

Qatag'on qurbanini bo'lgan qahramonimiz Karim Zarifov 1897-yil 15-iyunda Namangan shahrida dehqonchilik va bog'bonlik bilan shug'ullanuvchi oilda tug'ilgan. U Oktyabr inqilobidan so'ng Namangan uyezd shahar bog'boni bo'lib xizmat qilgan. 1937-yil 11-mayda – Samarcand oblasti Yuqori Darg'om rayon ijroiya komiteti raisi o'rinosari bo'lib ishlab turgan paytida yozgan tarjimayi holida otasi bilan 1915-yilgacha birga yashaganini, rus-tuzem maktabini 3-sinfini bitirganini, moddly qiyinchilik sabab o'qishni davom ettirish imkonini bo'lmaganini, shu bois 1915-yildan boshlab bog'dorchilik bilan shug'ullanishga majbur bo'lganlari, Namangan shahar bog'boni yordamchisi bo'lib ishlaganini, 1920-yildan esa shahar bog'boni bo'lib tayinlanganini qayd etgan.

Mavjud ma'lumotlarga ko'ra, qahramonimiz 1922-yilgacha Qo'qon shahrida yashagan. Bu vaqtida partiyaga kirgan va intiluvchanligi, ziyrakligi inobatga olinib, Qo'qon shahar miliitsiyasi boshlig'i vazifasiga tayinlangan. Faoliyati davomida Namangan uyezdi "Qo'schi" soyuzi tashkiliy bo'lim mudiri vazifasida ham mehnat qilgan. Namangan uyezd-shahar partiya komitetida partiya tashkilotchisi bo'lib 1923-yilgacha ishlagan.

Mehnatsavarligi bois xizmat pillapoyalaridan yuqorilab, 1924-yili Namangan oblast partiya komiteti tomonidan oblast jinoi-qidiruv bo'limining boshlig'i etib tayinlangan. Bir yil ishlaganidan so'ng maxfiy-operativ bo'lim boshlig'i vazifasiga o'tkazilgan. Keyin yana avvalgi ishiga, ya'ni 1925-yili Namangan oblast jinoi-qidiruv bo'limi rahbarligiga qaytib, bu lavozimda 1926-1927-yillar davomida sidqidildan mehnat qilgan.

Qayta tashkil etish boshlanishi munosabati bilan u Andijon okrugi jinoi-qidiruv boshlig'i vazifasiga o'tkaziladi. 1929-yil boshlaridan esa Qo'qon okrug partiya komiteti va O'zSSR NKVD roziiligi bilan yana Qo'qon okrugi ma'muriy bo'limi miliitsiya va qidiruv bo'limi boshlig'i lavozimida ish boshlagan qahramonimiz mazkur vazifada 1929-yil oxirigacha faoliyat olib boradi.

"1929-yil dekaborda, – deb yozadi Karim Zarifov shaxsiga varaqani to'ldira turib, – Samarcand shahriga kelishim bilan okrug partiya komiteti sekretari tomonidan 1-son zavod boshqarmasiga boshliq bo'ldim. Olti oy ishladim. Samarcand okrug partiya komiteti qaroriga binoan men ikromov rayoni yer bo'limiga mudir etib, shundan so'ng Samarcand okrug partiya komiteti va okrug ijroiya komiteti ikromov rayoni rayiyoqom' raisi o'rinosari qilib tayinlandim. Keyinroq yana o'sha ko'rsatilgan tashkilotlar qarori bilan Yuqori Darg'om rayoni ijroiya

komiteti raisi o'rinosari vazifasiga mas'ul bo'ldim. Shu lavozimda hozirgi vaqtgacha ishlab kelmoqdaman.

Karim Zarifov 1931–1935-yillarda Yangi Urganch shahrida Xorazm okrugi miliitsiya boshlig'i, 1935–1937-yillarda Buxoro shahrida okrug miliitsiya sektori boshlig'i bo'lib xizmat qilgan.

Shaxsini varaqada 1924, 1925, 1926, 1934-yillarini jinoychilarga qarshi faol kurash olib borgani uchun faxriy yorilqlar, qurollar bilan taqdirlanganini, oilasida faqat ayoli borligi, yashash manzili Buxoro shahri, Guzor Ozod ko'chasi, 385-uyekanini qayd etgan.

Arxiv hujjalari orasida O'zbekiston SSR Ichki ishlar xalq komissari, davlat xavf-sizligi mayori Apresyan tomonidan berilgan 1937-yil 6-dekabrda O'zSSR Jinoyat kodeksining 57-67-moddasi bilan ayblanuvchi Karim Zarifovning 7856-soni tergov ishining tushuntirish xulosasi bor. Unda Buxoro shahri miliitsiya boshlig'i Karim Zarifovning O'rta Osiyoda mavjud bo'lgan aksilinqilobchi, millatchi tashkilot ishi yuzasidan tergov ma'lumotlari keltirilgan. Qahramonimiz shu ma'lumotlar asosida 1937-yil 28-oktyabrdan hishsga olinadi.

O'zbekiston SSR Ichki ishlar xalq komissarligi tergov boshqarmasi bo'limi operativ vakili Kuminov va davlat xavf-sizligi kichik leytenantasi Myasnikov tomonidan Karim Zarifov O'zSSR Jinoyat kodeksining 60-, 67- va 57-2-moddalarini bo'yicha ayblanuvchi Karim Zarifovning topshirilishi belgilangan.

Karim Zarifov 1937-yil 14-noyabrdan tergov qilingan. Tergovchi unga:

– Siz Buxoro shahrida aksilinqilobiy qo'zg'olonchi tashkilotning a'zosi bo'lgan siz. Sizdan shu masalada ko'rsatma berishingizni talab etamiz.

Mahbus tergovchiga javoban shundur degan:

– Tan olamanki va tasdiqlaymanki, hisbsa olinganim vaqtidan beri men o'zimni Buxoro shahridagi aksilinqilobiy tashkilotning a'zosi bo'lganimni aytib kelmoqdaman.

– Qanday maqsad va vazifa qo'ygansiz?

– Men a'zo bo'lgan aksilinqilobiy tashkilot o'z oldiga qo'zg'olon tayyorlab, Sovet hokimiyatini ag'darib, O'rta Osiyo hududida burjua demokratik milliy davlatni o'matish vazifasini qo'yan.

– Kim tomonidan va qachon siz aksilinqilobiy tashkilotga tortilgansiz?

– Men aksilinqilobiy isyonchi tashkilotga 1935-yil iyun oyida Buxoro shahridagi partiya faollari uyida Buxoro shahar partiya komitetining sobiq sekretari Hakim Karimov bilan uning kabinetida uzoq so'lashganidan so'ng a'zo bo'lganman. Karimov mening kelib chiqishim, qayerdanligim, o'tmishdag'i ish faoliyatim va mening shaxsini hayotimga oid boshqa savollar bergen. Suhbat oxirida Karimov menga shahar partiya komiteti dam olish uyiga ega ovqatlanishda bo'lganman.

– Karimovning to'g'ridan-to'g'ri topshirig'i bo'yicha bizning aksilinqilobiy tashkilotim a'zolarini qurol bilan ta'minladim. Qurbonovni "Na-

mekanini, mening ham keksa partiya a'zosi, mas'ul xodim siyatida u yerga kelib turishimni tayinladi. Qolaversa, Karimov meni ogohlantirib, partiya faolari dam olish uyiga fagat bir o'zim, ayolimsiz kelishimni aytdi. Dam olish kunining o'zidayoq Karimov menga yengil avtomashina yuborgan va men o'shanda dam olish uyiga birinchi marta bordim. Shu kuni dam olish uyida shahar partiya komitetining sobiq kotibi Hakim Karimov, shahar sovetining sobiq raisi Rajab Qurbonov, 1-MTS direktori Umar Yunusov, shahar soveti raisi sobiq o'rinosari Ramazonov, rayon ijroya komitevi raisi Hamid Yunusov bo'lgan.

Hujjatda qayd etilishicha, Karim Zarifov o'sha dam olish uyiga birinchi bor kirganida Karimovning ishonchini qozongan, mavzuga qiziqqan.

“Partiya komiteti dam olish uyiga birinchi bor kelganimda Hakim Karimov menga ishonch bilan qaragan va ayni vaqtida mavzuga qiziqib ushu manzilga har dam olish kunida kelib turganman.

Karimovning topshiriglarini har xil vaqtida taxminan 1935-yil sentyabr oyidan bajarishga kirishdik. Topshiriqqa ko'ra, aksilinqilobiy isyonchi tashkilotimizga miliitsionerlarini jaib eta boshladim. Ular quyidagilar edi: Karim Rahimov, Egamberdiyev, Karamatov, Husayn Sharipov va uchastka inspektorasi Ibrohimov. Yuqorida shaxslarning har biri bilan alohida-alohida suhabat o'tkazdim. Ularning har birini rulslan bilan kurashishga tayyor turishlarini, qurolli qo'zg'olon yo'li bilan rulslarni O'zbekiston hududidan chiqarib yuborishni, shundagina butun o'zbek xalqi e'tirof etilishiga erishish mumkinligini aytdim. Bir vaqtning o'zida men ularning har birini alohida jaib etib, ularga o'sho'itoqlarini tashkilotga jaib etishi haqida topshirig berdim.

– Tergovga ma'lumki, aksilinqilobiy tashkilotga miliitsionerlarni tortishdan tashqari siz Karimov topshirig'i bo'yicha aksilinqilobiy tashkilotni qurol bilan ta'minlagansiz. Qancha miqdorda qurolni aksilinqilobiy tashkilotga va aynan kimga topshirgansiz?

– Karimovning to'g'ridan-to'g'ri topshirig'i bo'yicha bizning aksilinqilobiy tashkilotim a'zolarini qurol bilan ta'minladim. Qurbonovni "Na-

gan" tizimli va qo'l bola revolver bilan, Yo'ldoshevni "braun" 7,65 kalibrli "Nagan" bilan ta'minladim.

Arxivdagi 8567-sonli Karim Zarifovning shaxsiy ishlida Xosiyatxon Zarifova uning onasiliq qayd etilgan. Biroq hujjatda qahramonimizning onasi yashagan manzil ko'rsatilmagan. Karim Zarifovning ayoli 1904-yilda tug'ilgan Kolyayeva Anna Kuzminichnaning ham tug'ilgan joyi arxiv hujjatlarida qayd etilmagan. Qahramonimiz hibsga olingan vaqtida Samarqand shahrida yashayotgani ko'chasi, uy raqami, qarindoshlari nomlari keltirilmagan. Karim Zarifov 1937-yil Buxoro oblasti Ichki ishlar boshqarmasi operativ sektor boshlig'i ekani ham qayd etilmagan.

1938-yil 8-oktyabrdan SSSR Oliy sudi Harbiy kollegiyasining tayyorlovchi yig'ilishi Toshkentda o'tkazilgan. Uning tafsilotlari aks etgan 4-sonli bayonnomada yig'ilishda Al-ekseyev (rais), harbiy yurist Zaysev (a'zo), 1-rangdagi harbiy yurist Bolderev (a'zo), harbiy yurist Vatner (kotib) va prokuror yordamchisi Shuls qatnashgani qayd etilgan.

Yig'ilishda mahbus Karim Zarifov ishi SSSR Oliy sudi Harbiy kollegiyasiga taqdim etilib, sudlanuvchi O'zSSR Jinoyat kodeksining 57–1, 64- va 67-moddalarini bo'yicha ayblanib.

1938-yil 9-oktyabrdan Toshkent shahrida SSSR Oliy sudi Harbiy kollegiyasining ko'chma sessiyasida yopiq sud yig'ilishi o'tkaziladi. Sud yig'ilishi saat 13:35 da ochilgan. Raisslik qiluvchi tomonidan Karim Zarifov O'zSSR Jinoyat kodeksining 57–1, 64- va 67-moddalarini bilan ayblangani qayd etilgan. Sud kotibi sudlanuvchi sud zaldida borligi va sudga guvohlar chaqirilmagani keltirib o'tgan. Sudlanuvchi hech qanday arizaga ega emasligi va sud tarkibiga nisbatan qarshiliq yo'qligini bildirgan.

SSSR Oliy sudi Harbiy kollegiyasi sayyor sessiyasining 1938-yil 9-oktyabrdagi yig'ilishi 1897-yili Namangan shahrida tug'ilgan Karim Zarifov otuvga hukm etilgan. Hukm o'sha kuni ijo qilingan.

Oradan 19 yil o'tib, 1957-yil 3-aprelda SSSR Oliy sudi Harbiy kollegiyasi sayyor sessiyasida yopiq sud yig'ilishi 1897-yili Namangan shahrida tug'ilgan Karim Zarifov otuvga hukm etilgan. Hukm o'sha kuni ijo qilingan.

Prokuror qo'shimcha tekshiruvlar natijasida Zarifovning aybsizligidan guvohlik beruvchi yangi holat topilgani munosabati bilan hukmnini bekor qilishni so'raydi. Shunga binoan ish materiallarini ko'rib chiqib va xulosadagi dalil va sabablarni e'tiborga olib SSSR Oliy sudi Harbiy kollegiyasi 1938-yil 9-oktyabrdagi Karim Zarifova nisbatan hukmnini bekor etgan. Jinoyat tarkibi yo'qligi bo'lganligi qayd etilgan.

Xomid Rasul Qoriyev – 1902-yili Qozog'iston SSR Mirzoyan shahrida tug'ilgan. O'zbek millatiga mansub. Partiya a'zosi bo'lgan, Paxta ishlari sabab partiyadan o'chirilgan. Lavozim bo'yicha jinoyat qilganligi uchun 1935-yil 5 yil qamoq jazosiga hukm etilgan. Keyin hukm 1 yil shartli qamoq bilan almashtirilgan. Keyinchalik u "Milliy ittihod" tashkiloti a'zosi bo'lganlikda ayblanib 10 yil mehnat tuzatuv lageriga hukm etilgan. Jazo muddati 1937-yil 10-avgustdan hisoblangan.

Rustambek SHAMSDINOV, tarix fanlari doktori, professor

XOTIRA AZIZ

QATAG'ON QURBONLARI

(Davomi. Boshlanishi o'tgan sonlarda).

Solih Jumayev – 1881-yilda Shofirkon rayoni Qataq'on qishlog'ida tug'ilgan. Millati o'zbek. "Milliy ittihod" tashkiloti a'zosi bo'lgan. Hibsga olingan vaqtida kolxozi tashkiloti o'zosi bo'lgan. Doimiy ravishda aksilinqilobiy mag'libiyatchilik targ'ibotini olib borganlikda, O'zSSR Jinoyat kodeksining 66-moddasi 1-bandi va 67-moddasi bilan ayblanib, 10 yil mehnat tuzatuv lageriga hukm qilingan. Jazo muddati 1937-yil 28-novabrdan hisoblangan.

Bobojon Shodiyev – 1889-yili Shofirkon rayoni Xant qishlog'ida tug'ilgan. O'zbek millatiga mansub. "Milliy ittihod" tashkiloti a'zosi bo'lgan. Hibsga olingan vaqtida kolxozi tashkiloti o'zosi bo'lgan. Doimiy ravishda aksilinqilobiy targ'ibotini olib borganlikda, O'zSSR Jinoyat kodeksining 66-moddasi 1-bandi va 67-moddasi bilan ayblanib, 10 yil mehnat tuzatuv lageriga hukm etilgan. Jazo muddati 1937-yil 28-novabrdan hisoblangan.

Isroil Alixo'jayev – 1896-yili Farg'ona shahrida tug'ilgan. 1918-yili Qo'qondagi qo'zg'olonda ishtiroy etgan. 1918-yili aksilinqilobiy faoliyati uchun 6 yil qamoqqa hukm etilgan. 1934-yili partiyadan o'chirilgan. Qamoqqa olinish vaqtida kolxozda ferma mudiri bo'lib ishlagan. 1918-yili qo'zg'oloning faol ishtiroychisi bo'lgan, qarindoshlari nomlari keltirilgan. Karim Zarifov 1937-yil Buxoro oblasti Ichki ishlar boshqarmasi operativ sektor boshlig'i ekani ham qayd etilmagan.

Abdug'afurxo'ja Abdusamig'xo'jayev – 1888-yili Toshkent shahrida tug'ilgan. Millati o'zbek. U 1919–1924-yillarda "Ittihod va taraqqiy", "Milliy ittihod" tashkilotlari faol ishtiroy etganlikda hamda "Ulamolar yakkamillati"ga rahbarlik qilganlikda, Osipov isyonida faol ishtiroy uchun ayblanib, O'zSSR Jinoyat kodeksining 66-moddasi 2-bandi bo'yicha 10 yil mehnat tuzatuv lageriga hukm etilgan. Jazo muddati 1937-yil 13-avgustdan hisoblangan.

Ro'ziqul Yusupov – 1896-yili Samarqand shahrida tug'ilgan. Millati o'zbek, ikki marta sudlangan. 1918-yildan 1924-yilgacha partiya a'zosi bo'lgan. 1921-yildan "Milliy ittihod" aksilinqilobiy millatchi tashkilotning a'zosi sifatida uning yashirin yig'ilishlarida ishtiroy etganligi sababli O'zSSR Jinoyat kodeksining 66-moddasi 1-bandi va 67-moddasi bilan ayblanib, 10 yil mehnat tuzatuv lageriga hukm etilgan. Jazo muddati 1937-yil 10-avgustdan hisoblangan.

Lutfilla Alimov – 1910-yili Toshkent shahrida tug'ilgan. 1931-yildan 1935-yilgacha O'zkompartiya a'zosi bo'lgan, partiya hujjatlari tekshirilgan vaqtida partiyadan o'chirilgan. 1926-yildan "Milliy ittihod" tashkiloti a'zosi sifatida aksilinqilobiy targ'ibot bilan doimiy ravishda mashg'ul bo'lganlikda, sovet hokimiyatiga qarshi qaratilgan millatchilik fikrlari uchun O'zSSR Jinoyat kodeksining 66-moddasi 2-bandi bilan ayblanib, 10 yil mehnat tuzatuv lageriga hukm etilgan.

Xomid Rasul Qoriyev – 1902-yili Qozog'iston SSR Mirzoyan shahrida tug'ilgan. O'zbek millatiga mansub. Partiya a'zosi bo'lgan, Paxta ishlari sabab partiyadan o'chirilgan. Lavozim bo'yicha jinoyat qilganligi uchun 1935-yil 5 yil qamoq jazosiga hukm etilgan. Keyin huk

Ijtimoiy tarmoqlardagi saviyasiz videolavhalardan birining ostiga qoldirilgan ajabtovur izoh e'tiborimni tortdi. Unda ikki o'smirning bemaza qiliqlari tasvirlangan edi, bunga munosabat bildirgan bir foydalanuvchi "Sohibqiron bobomiz Amir Temur shular uchun jang qilganimidi?" deya izoh yozgan. Bu gap bir qaraganda ma'nosis tuyuladi, lekin tagida achchiq haqiqat va kinoya mavjud.

Avlodlar yuksak texnologiyalar asrida ajoddolarga munosiblik u yodqa tursin, milliy o'zlikdan ham usqashayotgani achnilarini hol. Bu holatni o'rganish, ilmiy tadqiqotlar o'tkazish ayni paytdagi dolzarb vazifalardan birdir. Keyingi paytlarda aholining yosh qatlami bevosita tarmoqlardagi kayfiyat, muloqotlar ta'sirida voyaga yetayotgani sir emas. Afsuski, o'smirlarning qoligagi telefonni nazorat qilish mushkul bo'lub qoldi. Shunday paytda ularga taqiq bilan emas, internetdan foydalinish madaniyatini o'rnatish bilan vaziyatni yaxshi tomonoga o'zgartirish mumkin. Biroq bizda hali internetdan foydalinish madaniyatini ham to'la-to'kis shakkilanib ulgurgani yo'q. Aksariyat yoshlar real hayotdan ko'ra ko'proq virtual hayotga bog'lanib qolishyapti. Virtual hayot reallikdan keskin farqlanishi, u yerda illyuyizalar ko'p ekanini yoshlar tushunib yetmaytadi. So'nggi yillarda ijtimoiy tarmoqlarda ba'zi o'smirlarning tajovuzkor xatti-harakatlari aks ettirilgan keyslar soni ortib bor-moqda. Biroq bu hodisaning turli tomonlarini va uning ijtimoiy tarmoqlarda har xil ko'rinishda namoyon bo'lishini tavsiflovchi tadqiqotlar hali ko'p emas. Ijtimoiy tarmoqlarning yosh foydaluvchilarini orasida virtual tajovuz bo'yicha xorijiy tadqiqotlari ko'rib chiqish orqali ayrim xulosalar bilan o'tqoqlashmas.

Ommabop ijtimoiy tarmoqlarda internetdagи bezorilikning xususiyatlari va uning salbiy psixologik oqibatlarini oshib beradigan tadqiqotlari kuzatdik. Bir qator mam-lakatlarda o'smirlar o'tasida kiberring, ya'ni zamoniy axborot texnologiyalari orqali bezorilikning tarqalishi bo'yicha alohida statis-

**YOSHLARNI
UNDAN HIMOYA
QILMOQ
KERAK!**

tik ma'lumotlar keltirilgan. Kibertajovuzning asosiy sabablari, shuningdek, yoshlarning kiberbullingga jalb etilishiga yordam beradigan xavf omillari va uning yosh foydaluvchilarining ruhiy to'kisligiga ta'sirini kamaytiradigan omillar tahlil qilin-gan.

Virtual tajovuzning turli variantlari mavjud. Bulariga, xususan, og'za-ki zo'ravonlik, do'q-po'pisa, kam-sitish yoki boshqa foydaluvchini masxara, haqorat qilish yoki unga nisbatan tahdidlar kiradi. Bir guruh odamlar tomonidan yozishmalar orqali shaxsn qabul qilmaslik, rad etish va u bilan muloqot qilishni istamaslik esa guruh zo'ravonligi hisoblanadi. Boshqa shaxslarning foto va videomateriallari uning ruxsatisiz ijtimoiy tarmoqqa joylashtirish va taqtish "vizul zo'ravonlik" deb ataladi.

Kiberring yoki bolalar va o'smirlarning internetdagи virtual tajovuzlari xorijagi tadqiqotchilarning e'tibori tortmoqda. 1990-yillarda paydo bo'lgan bulling tushunchasi ijtimoiy kuch yoki jismoniy kuchning tengsizligini o'z ichiga olgan qasdan, muntazam ravishda takrornanidan tajovuzkor xatti-harakatlari sifatida tavsiflanadi. So'nggi yillarda bulling doirasasi sezilar darajada kengaydi. Internet va ijtimoiy tar-

moqlarning paydo bo'lishi va rivojlanishi virtual makon zamonaevi yoki o'smirlar hayotining muhim qismiga aylanishiga yordam berdi. Shu jumladan uning ijobi va salbiy tomonlari, tajovuzkorlik va onlayn bezorilik, aniqroq'i, kiberring kuchayishiga yo'l ochdi. Kiberringning o'ziga xosligi va ortib borayotgan xavfi shundaki, anonimlik, ya'ni shaxsini yashirgani tufayli tajovuzkorning jazosiz qolishi va sodir etgan harakatlari uchun o'zini aybdor his qilmasligi mumkin, jabrlanuvchi esa muntazam ravishda tashvish va qo'rquvni his qiladi. Kiberringning keng tarqalgan shakllariga qo'rqtish yoki muntazam ravishda yuborilgan haqorati xabarlar kiradi.

Tadqiqotchilar, o'qituvchilar va ota-onalarni bir savol ko'proq qiy-namoqa – o'smirlarni kiberringning qanday sabablar undamoqda? O'rganishlarga ko'ra, o'tmishda tahqiq va zo'ravonlikka duch kelgan o'smirlar ruhiyatida "qasos olish motivatsiyasi" o'rashib qoladi. Keyinchalik ana shu holat uni kiberbuzg'unchilikka undashi mumkin. Ba'zi tajovuzkorlar esa o'zining boshqa tayini mashg'uloti va qiziqishlari yo'qligi bois shunchaki vaqt o'tkazish maqsadida ana shunday noyoq ishlarga qo'l uradi. Tengdoshlarning bosimi ham ay-

rim o'quvchilarni onlaysiz bezorilikka undashi mumkin. O'smirlarning har bir kishi kamida bir marta boshqalarni haqorat qilgani haqidagi fikriga asoslangan motivatsiya ("hammaning ishtiroti") va "xavfsizlik tuyg'usi" kiberbuzg'unchilarning xatti-harakatlari jazosiz qolishi haqidagi ishonchini mustahkmailadi.

Kiberringning oldini olishda asosiy yo'nalish sifatida internet platformalarining xavfsizlik darajasini oshirish, bolalar va ularning ota-onasini interneta adekvat xatti-harakatlarga o'rnatish kabi mezonlar tilga olinadi. Ba'zi ijtimoiy tarmoqlar o'z akkauntlarida maxfiylik sozlamalarini o'rnatish imkoniyati ega, bu esa foydaluvchilarga salbiy sharhlardan xalos bo'lish va huquqbuzlarni bloklash imkonini beradi.

Kiberring internet va ijtimoiy tarmoqlar rivojlangani sayin bizning jamiyatimizda ham jiddiy muammoga aylanmoqda. Maktablarda o'smirlarning tajovuzkor xatti-harakatlari oldini olish uchun maxsus dasturlar ishlab chiqilishi lozim. Pedagog xodimlarning psixologik kompetensiya darajasini oshirish va voyaga yetmaganlarning tengdoshlari bilan munosabatlariagi psixologik muammolarni bartaraf etish zarur. Virtual zo'ravonlik-

dan aziyat chekkan shaxslar bilan individual va guruhi psixoterapiya usullari orqali shug'ullanish tavsisi etiladi. Biroq bu tadbirlarni o'tkazish uchun yoshlarning shaxsiy xususiyatlarni inobatga oladigan malakali mutaxassislarini tayyorlash talab etiladi.

Shuningdek, turli internet saytlari va yangi tashkil etilgan ijtimoiy tarmoqlarda o'smirlarning virtual mulqotini o'rganish lozim. Ayniqsa, Tik-tok ijtimoiy tarmog'i o'smirlar eng faol foydalananidan platforma hisoblanadi. Bunda virtual bulling jabriydarlari statistikasi yuritilmasligi ham muammoning eng katta jihatlaridan birdir. Kiberring va an'anaviy maktab zo'ravonligining o'zaro bog'liqligi masalasi ham dolzarb hisoblanadi. Kiberringning paydo bo'lishiga yordam beruvchi omillar va uning oldini olish sohasidagi izlanishlarni davom ettirish esa ushbu hodisaning psixologik va ijtimoiy-psixologik xususiyatlarni chuhurroq o'rganish va ularning oldini olish bo'yicha ta'sirchan chohalar ishlab chiqish imkonini beradi. Shu bilan birga, bunday tadqiqotlar raqamli makon va ta'lim maskanida o'quvchilar uchun xavfsizlik sharoitlarini yaxshilashda qo'l kelishi mumkin.

Zotan, bulling ham ijtimoiy tarmoqdagi bir ro'yo, xolos. Biroq buni o'smir ruhiyatini yomon qabul qiladi va keyinchalik og'ir oqibat-larga olib kelishi mumkin. Shunday ekan, farzandlarimiz taqdiriga befarg bo'lmasligimiz, ularni ijtimoiy tarmoqda illyuziyalardan asrashimiz kerak.

**Kamoliddin TO'RAYEV,
Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar
instituti ilmiy xodimi, falsafa
fanlari bo'yicha falsafa doktori
(PhD)**

Bosh muharrir:
Iqbol Mirzo

Bosh muharrirning
birinchi o'rinosari:
Humoyun Akbarov

Mas'ul kotib:
Shuhrat Azizov

Navbatchi muharrir:
Dilmurod Do'stbekov

Sahifalovchilar:
Erkin Yodgorov
Nigora Tosheva

Buyurtma: G – 1040.
Hajmi: 4 bosma taboq, A2.

Nashr ko'satkichi – 222.

Tashkilotlar uchun – 223.

1 2 3 4 5 6

"presentator" ("présentateur" – "taqdim etuvchi") deylishi ham mumkin. Ingliz tilida ham suiddi shu ma'noda "radio/television presenter", ya'ni "radio/television taqdim etuvchisi" nomi qo'llanadi.

SUXANDON

Ruscha "diktör" so'zini "suxandon"ga almashtirilishini aql bilan tushunib bo'lmaydi. Diktör – bu radio yoki televizor orqali eshitiriladigan matnlarni o'qib beruvchi xodim. Ingliz tilida bu kasb egasi – "announcer", turk tilida "anönsör", ya'ni "e'lön qiluvchi", "bildiruvchi" deb ataladi. "Diktör" ham, "announcer" ham shu kasb egasi bajaradigan amalga mos nom, fors-tojikcha: "suxandon" esa: "so'zga chechan, so'zamol, notiq" kabi ma'nolarga ega. Lekin "diktör" deb tayyor matnni o'qib beruvchi shaxsga nisbatan aytildi, yoqimli ovozi, so'zlarini yaxshi talaffuz qila olish qobiliyati uning asosiy fazilatlari, diktör umuman gapga chechan, notiq bo'lmasligi ham mumkin. Ehtimol, so'zga chechan, notiq, suxandon so'zini siyosatchi, adabiyotchi yoki boshqalarga nisbatan qo'llash mumkindir, lekin aslo diktorga nisbatan emas.

Negadir bizda bir chet so'zni boshqa chet so'zga almashtirish an'anasi mavjud, nafaqat chet so'z, hatto ko'pincha o'z so'zimizni ham chet so'zga almashtiramiz, ehtimol, shu xislatimiz bilan dunyoda yagona millat bo'lishimiz mumkin. Deyil, "radiotilinglovi" so'zi yaqin o'mishda – radio paydo bo'lqandan keyin chet so'z emas, o'z so'zimizdan yasalgan. Ana shunday topilmalar bizga ko'proq kerak.

Abduvohid HAYIT

TARMOQLARDA NIMA GAP?

KESATIQ

Bizda samolyotlar qo'nib qo'ya qolmaydi, balki "qo'nishni amalga oshiradi". Biz dorini, kechirasiz, "dori vositasini"ni ichib yoki yutib qo'ya qolmaymiz, balki uni nihoyatda hurmat-izat bilan "qabul qilamiz". Kreditini to'lash xayolimizga kelmaydi, balki uning ustiga bir-bir chelakdan suv quyib, "so'ndirib" boramiz. Olov-da u! Bizda futbolchilar shunchaki birov-birovini chalib yiqitmaydi, balki "fol" qiladi. Qo'shimcha vaqtida emas, o'ynashsa, faqat "ekstra taym"larda o'ynashadi. Burchakdan to'p tepishmaydi, balki "kornerni amalga oshiradi". Tilimizni shunday "sevamiz".

8.5
LISTENING

Bizda davlat tilini bilish majburiy bo'lmay turib, chet tilini bilish majburiy etib belgilangan. O'zbek ona tilini yaxshi bilsama, bir gapida o'nta xato qilib yozsa-yu chet tilini bilsa (sertifikati (!) bo'lsa) bo'ldi, unga hamma joyda eshilg'ochiq – "yashil chiroq". Lekin ona tilini zo'r bilsa-yu, chet tilidan sertifikati bo'lmasa, davlat universitetlari magistraturasiga hujjat topshirishga "qizil chiroq"...

"Qurt" deb yozib qo'ygan, lekin qurt so'rasang, bir donayon topib berolmaydi. Chunki bular hayotda qurt bilan qurutning farqiga bormaydi... Chet tilidan sertifikat so'rab, odamlarning yo'liga to'g'anoq bo'lguncha, ta'limchilarimiz ona tilini o'qitishni joyiga qo'yib qo'salar bo'lmaydimi? Aks holda, yaqin kelajakda mana shunaqa qurfurush-u qurshunoslari yetishib chiqaveradi.

Elmurod NISHONOV,
Facebook

TILBILIM

Uzoq vaqt oqmagan ariqqa suv kelsa, suv dastlab xas-xashak, chiqindilarni olib keladi. Saksoninch yillar oxiri, to'qsoninch yillar boshida o'zbek tiliga davlat tili maqomi berilishi munosabati bilan tilimizdagi ba'zi ruscha, baynalmilal so'zlarni o'zbekchalaştirishda ham shunday bo'ldi. Misol uchun "rayon" avvaliga "nohiya" ataldi, lekin bu xashak so'zedi, hech kim uni hazrn qilomadi, ammo tilimizda ming yillar osha yashab kelgan, kichik hududiy birlinliki bir chet so'z – "rayon" dan ham yaxshiroq ifoda etadigan "tuman" bor edi. "Tuman"ning qayta tiklanishi shunday topilma bo'ldiki, uning oldida "rayon"ning o'zi g'aliz tuyulib qoldi. Biroq o'sha paytlarda qabul qilingan ba'zi xashak so'zlar hal-hamon yashab kelmoqda. Shunday xashak so'zlardan biri:

BOSHLOVCHI

Xo'sh, tele yoki radioboshlovchi kim? Teleboshlovchi ko'sratuvni olib boradi yoki taqdim etadi, radioboshlovchi radioeshitirishni. O'zbek tilida "boshlovchi" deganda biron ish-harakatni boshlov beruvchi shaxs tushuniladi. Chunki bu so'z "boshlamoq" fe'lidan yasalgan. Mantiqan boshlovchining

yoki "taqdim etadi" deymiz, lekin hech qachon "ko'rsatuvni falonchi boshlov beradi" deylimaydi. Shu o'rinda yana bir misol: mazkur kasb egasining fransuz